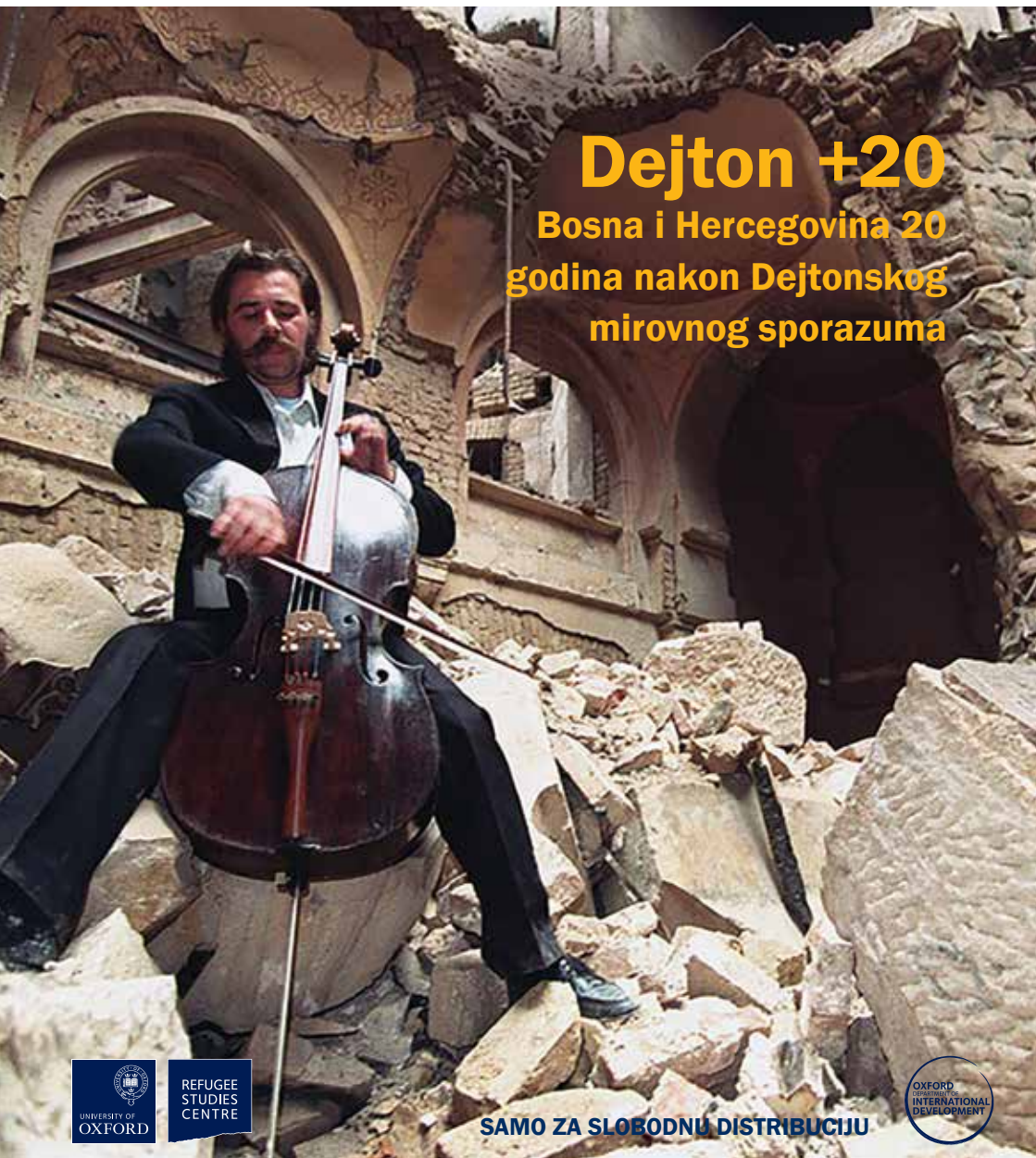

FORCED MIGRATION

review

Izdanje 50
septembar 2015

ČASOPIS O PRISILNIM MIGRACIJAMA

Dejton +20

Bosna i Hercegovina 20
godina nakon Dejtonskog
mirovnog sporazuma

Dejton +20

- 4 Predgovor: Suočavanje sa naslijeđem nasilja**
Valentin Inzko
- 6 Aneks 7: Zašto ga i dalje razmatramo?**
María del Pilar Valledor Álvarez
- 7 Političke i društvene posljedice stalne raseljenosti u BiH**
Lana Pašić
- 9 Bosna i Hercegovina 20 godina nakon Dejtona**
Andrew Mayne
- 12 Rješavanje produžene izbjegličke situacije putem regionalnog procesa**
Olga Mitrović
- 16 Glasovi raseljenih osoba**
Claudia Meyerhoefer
- 18 Imovinska prava i obnova u bosanskom procesu povratka**
Inmaculada Serrano
- 21 Rješavanje dugotrajne raseljenosti kroz programe socijalnog stanovanja**
Marc D'Silva i Sanela Imamović
- 24 Postavljanje pravih pitanja u istraživanju psihosocijalne dobrobiti**
Selma Porobić
- 26 Ratne podjele škola u doba mira**
Valery Perry
- 28 Prezime im je ‚izbjeglica‘: Povratak i lokalni aktivizam**
Peter Lippman
- 32 Nedostaci Dejtonskog mirovnog sporazuma po pitanju ljudskih prava**
Lisbeth Pilegaard i Jasminka Džumhur
- 34 Kada se žene izostave iz mirovnih pregovora**
Gorana Mlinarević, Nela Porobić Isaković i Madeleine Rees
- 37 Tumačenja Aneksa 7: Ispitivanje utjecaja na izbjeglice koje su ostale u UK**
Gayle Munro
- 39 Glasanje u odsutnosti i njegova uloga u podsticanju povratka**
Đorđe Stefanović i Neophytos Loizides
- 42 Dom nakon Dejtona: Interno raseljene osobe u Sarajevu**
Gruia Badescu
- 44 Zbirni efekat raseljenosti zbog sukoba i zbog prirodne katastrofe u Bosni i Hercegovini**
Wesli H Turner
- 46 Prijedor: Ponovno zamišljanje budućnosti**
Damir Mitrić i Sudbin Musić
- 48 Masovne evakuacije: Učenje iz prošlosti**
Caelin Briggs
- 49 Vraćanje Bosni: Retrospektivni pogled na naslijeđe sukoba**
Brad K Blitz

Naslovna strana

Lokalni muzičar Vedran Smailović - koji je postao poznat kao 'Sarajevski violončelist' - svira u napola srušenoj Nacionalnoj biblioteci u Sarajevu, tokom rata u BiH. 12. septembar 1992.

Fotografija: Mikhail Evstafiev
www.evstafiev.com

Vedran Smailović svirao je violončelo u Sarajevskom gudačkom kvartetu, Sarajevskoj operi, Sarajevskoj filharmoniji, Simfonijskom orkestru Radio-televizije Sarajevo i Narodnom pozorištu u Sarajevu. Redovno je svirao violončelo u razrušenim zgradama i na sahranama tokom opsade Sarajeva, često izvođeci Albinonijev Adagio u g-molu. Napustio je grad 1993.

U aprilu 2012, Smailović se vratio u Sarajevo, 20 godina nakon izbijanja rata:
<https://vimeo.com/39846516>.

Forced Migration Review

(FMR) pruža prostor u okviru kojeg se redovno razmjenjuju praktična iskustva, informacije i ideje među istraživačima i istraživačicama, izbjeglicama i međunarodno raseljenim osobama, kao i onima koji s njima rade.

Redovno ga na engleskom, arapskom, španskom i francuskom jeziku objavljuje Centar za studije o izbjeglicama Odjeljenja za međunarodni razvoj Univerziteta u Oxfordu.

Redakcija

Marion Couldrey i Maurice Herson (uredništvo)

Andonis Marden (asistent za finansije i promociju)

Sharon Ellis (asistentica)

Forced Migration Review

Refugee Studies Centre
Oxford Department of International Development, University of Oxford,
3 Mansfield Road,
Oxford OX1 3TB, UK

fmr@qeh.ox.ac.uk

Skype: fmreview

Tel: +44 (0)1865 281700

www.fmreview.org

Izjava o ograničenju odgovornosti

Mišljenja objavljenja u FMR-u ne predstavljaju nužno stavove uredništva, Centra za studije o izbjeglicama ni Univerziteta u Oxfordu.

Autorska prava

Sav štampani i elektronski materijal FMR-a može se slobodno reproducirati uz navođenje izvora 'Forced Migration Review www.fmreview.org'. Više detalja potražite na našoj web-stranici.

ISSN 1460-9819

Dizajn: Art24
www.art24.co.uk

Štampa: Oxuniprint
www.oxuniprint.co.uk

Urednička riječ

Dvadeset godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u novembru 2015. godine, i dalje se na Zapadnom Balkanu osjećaju posljedice sukoba, kao i dugoročni efekti raseljenosti.

Ovo izdanje Časopisa o prisilnim migracijama (FMR) najviše se bavi temom povratka. Neke od osoba koje su protjerane iz svojih domova nisu se u njih mogle vratiti; neke su se vratile ali su s mukom ponovno izgradile život. Sporazum je možda označio kraj rata, ali njegova provedba još uvijek nije okončala ljudsku patnju i socijalnu krizu.

Kako kaže jedan od autora, "Nakon dvadeset godina, vrijeme je za preispitivanje projekta povratka." Adekvatan je trenutak da se ispitaju slučajevi osoba koje su raseljene iz Bosne i Hercegovine, ali i unutar nje zbog rata od 1992. do 1995, te da se razmotre 'lekcije' koje bi se mogle izvući iz uspjeha i neuspjeha Dejtonskog mirovnog sporazuma. Te lekcije su vrlo značajne za trenutne krize – poput one u Siriji ili Ukrajini – i zaslužuju pažnju.

Želimo zahvaliti Selmi Porobić (Centar za studije o izbjeglim i raseljenim osobama Univerziteta u Sarajevu) i Erin Mooney (United Nations Protection Capacity/ProCap – Zaštitni kapacitet Ujedinjenih nacija) na pomoći koju su pružile kao savjetnice za posebnu temu ovog izdanja. Također zahvaljujemo organizaciji Catholic Relief Services-USCCB (Katolička služba pomoći), Ministarstvu vanjskih poslova Švicarske i Regionalnom uredu za Evropu UNHCR-a na finansijskoj podršci.

Ovaj broj časopisa dostupan je na internetu, na adresi www.fmreview.org/dayton20-bosnian. Molimo vas da ovo izdanje dalje dijelite na svojim mrežama, da ga spomenete na Twitteru i Facebooku i dodate ga na liste referenci.

Ovo izdanje će biti dostupno na internetu na engleskom, arapskom, francuskom, španskom, bosanskom i srpskom jeziku. Međutim, zbog nedostatka sredstava, FMR 50 ćemo štampati samo na engleskom, arapskom, bosanskom i srpskom.

Ako želite štampane primjerke, kontaktirajte nas e-poštom: fmr@qeh.ox.ac.uk.

Izdanja u pripremi:

- 'Destination: Europe' (Destinacija: Evropa) – izlazi u decembru 2015. godine. Izdanje se odnosi na složenost evropske debate o azilu, koja se posmatra u jednom širem kontekstu.
- 'Thinking ahead: displacement, transition and solutions' (Razmišljamo unaprijed: raseljenost, tranzicija i rješenja) – izlazi u maju 2016. godine.

Za više detalja, posjetite www.fmreview.org/forthcoming.

Pratite nas na Facebooku i Twitteru, a možete se i prijaviti na sljedećem linku: www.fmreview.org/request/alerts da vam povremeno šaljemo novosti e-poštom.

Marion Couldrey i Maurice Herson
Uredništvo, Forced Migration Review

Predgovor: Suočavanje sa naslijeđem nasilja

Valentin Inzko

Razaranja koje su orkestrirale političke, vojne i paravojne vođe u prošloj generaciji nastavlja zlokobno utjecati na regiju Zapadnog Balkana i nakon što su mnogi od odgovornih osuđeni za svoje zločine. Baš kao što je naslijeđe silovanja, ubistva i genocida počinjenog tokom sukoba ostavilo duboke ožiljke, tako je i ideologija etnoteritorijalnog nacionalizma otrovala društva u regiji.

Ovom složenom temom bavi se ovo izdanje časopisa Forced Migration Review (Časopis o prisilnim migracijama). Članci tematiziraju naučene lekcije stečene tokom rada i istraživanja na Zapadnom Balkanu u proteklih 20 godina. Ovakav pristup, orijentiran ka praksi, predstavlja alat za djelotvornije bavljenje problemima s kojima se suočava međunarodna zajednica u ovoj regiji, ali i šire, i zbog toga snažno podržavam njihov rad.

Borba protiv etničkih podjela

U Bosni i Hercegovini (BiH), cilj stvaranja etnički homogenih državnica zaustavljen je Dejtonom, ali dominacija etničke politike nije zaustavljena. Na različite je načine zacementirana. Iako mirovni sporazum – Dejtonski mirovni sporazum – izričito predviđa povratak svih izbjeglica i raseljenih osoba u svoje predratne domove i zahtijeva od vlasti da podrže i olakšaju ovaj proces, on se također oslanja na dobru volju vlasti koje često smatraju da njihov politički interes leži u održavanju etničkih podjela.

Značajan broj osoba ostvario je svoje pravo na povratak – važno je imati na umu ovaj uspjeh. Ali je istina i to da su se moćne elite nastavile opirati reintegraciji zemlje, očito djelujući mimo odredbi ustavnog rješenja. Javni zvaničnici – od općinskih službenika do onih na visokim pozicijama – opstruirali su povratak. Doista, u desetljeću poslije rata, visoki predstavnik je morao snažno intervenirati

da bi se opstrukcija zaustavila. Međutim, radilo se o nečemu drugom: o naporu da se etnicitet zacementira kao jedini društveni i politički temelj. To je politika kojoj se moramo nastaviti odupirati.

Oni koji su pokušavali konsolidirati rezultate prisilne migracije često kao da su vjerovali da su njihovi naponi principijelni. Prihvatili su argument da osobe sa različitim običajima i vjerovanjima ne mogu mirno živjeti zajedno. Nisu u pravu. Njihova vizija i njihove tvrdnje u suprotnosti su sa uvjerljivim dokazima iz drugih dijelova svijeta da društva koja obuhvataju složene i izmiješane identitete **moгу i uspjevaju** napredovati. Suprotno je to također historijskim nalazima iz BiH, društva koje je već stoljećima model uspješnog – često plodnog – suživota različitih religija i kulturnih tradicija.

Vjerujem da iracionalno prihvatanje načela podijeljenosti podupire brojne probleme koji se razmatraju na stranicama koje slijede. Prisilna migracija – ‘etničko čišćenje’ – koja je izvršena na Zapadnom Balkanu tokom 1990-ih nije u potpunosti i univerzalno shvaćena kao moralni, ali i politički neuspjeh, a njeno naslijeđe sumnje i inata i dalje osujećuje napore da se preokrenu demografske distorzije stvorene nasiljem. Potrebno je sve direktnije se suočavati sa ovim ključnim izazovom u budućnosti.

Mnoge osobe u Bosni i Hercegovini, koje rade uz aktivnu podršku međunarodne zajednice, odlučne su da se bave ovim političkim izazovom. Njih i žrtve rata, kao i buduće generacije, dužni smo podržavati i dalje. Duga je to i teška borba, ali će, siguran sam, dugoročno gledajući dovesti do pobjede reintegracije nad podjelama.

Valentin Inzko, visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini. Za više informacija, molimo kontaktirajte sarajevo.rd@ohr.int.

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini

Opći okvirni sporazum za mir, poznat i kao Dejtonski mirovni sporazum, Dejtonski sporazum, Pariški protokol i Dejtonsko-pariški sporazum, predstavlja mirovni sporazum koji je postignut u bazi zračnih snaga Wright-Patterson blizu Daytonu, savezna država Ohio, Sjedinjene Države, u novembru 1995, i formalno potpisan u Parizu 14. decembra 1995. godine. Sporazumom je okončan rat u BiH koji je počeo u aprilu 1992. godine.

Političke podjele u Bosni i Hercegovini (BiH) koje su stvorene Dejtonskim mirovnim sporazumom podrazumijevaju dva 'entiteta' – Federaciju BiH, sa većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom, kao 'konstitutivnim narodima', i Republiku Srpsku, sa većinskim srpskim stanovništvom, a od 1999. godine i Brčko distrikt, kao zasebnu samoupravnu administrativnu jedinicu pod suverenitetom BiH. Tekst Sporazuma na internetu www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379

Aneks 7: Zašto ga i dalje razmatramo?

María del Pilar Valledor Álvarez

Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma osmišljen je da riješi problem raseljavanja 2,2 miliona ljudi tokom rata u BiH 1992-1995. Ovaj problem još uvijek nije riješen.

Sukob separatističkih i etničkih interesa na Balkanu doveo je do rata početkom 1992. godine u kojem je upotreba nasilja nad civilima šokirala svijet. Upravo tokom ovog sukoba skovana je fraza 'etničko čišćenje' da bi se opisali tortura, silovanje, nasumična ubojstva, zatvaranje u zarobljeničke logore i protjerivanje hiljada civila iz njihovih domova i gradova u svrhu postizanja etničke 'čistoće'. Procjenjuje se da je 263.000 ljudi poginulo i da je više od dva miliona ljudi – od predratnih 4,4 miliona stanovnika – raseljeno.

Od ukupnog broja raseljenih, oko milion je ostalo u zemlji, a do 1,2 miliona je izbjeglo u druge zemlje. Njemačka je primila oko 350.000 izbjeglica, Hrvatska oko 300.000 i Austrija 80.000, a slijedi Slovenija sa više od 33.000 i Švicarska sa gotovo 27.000. Holandija i Danska su primile po 23.000 izbjeglica, Ujedinjeno Kraljevstvo 12.000 i Norveška 13.000. Oko 610.000 izbjeglica bili su Bošnjaci, 307.000 Bosanski Hrvati, 253.000 Bosanski Srbi i 23.000 ostali.

Dejtonskim mirovnim sporazumom, koji je potpisan 21. novembra 1995. godine, okončan je rat.

Aneks 7 Sporazuma osmišljen je kao presudni element za buduću stabilnost u regiji, jer je njime priznato pravo svih raseljenih osoba da se vrate u domove iz kojih su potekli, da prime naknadu za imovinu koju, iz bilo kojeg razloga, ne mogu vratiti. Nadalje, od strana u Sporazumu zahtijevalo se da provedu plan repatrijacije koji je trebao izraditi Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice. Strane su se također morale obavezati da će pružiti neophodnu pomoć i poduzeti neophodne političke, ekonomske i socijalne mjere da osiguraju dobrovoljni povratak izbjeglica i raseljenih

osoba. Nezavisna komisija, sa sjedištem u Sarajevu, sporazumom je zadužena da rješava imovinske i kompenzacijske predmete. Međutim, četiri godine rata ostavile su naslijeđe nepovjerenja koje je osujetilo nadu da će se oni koji su raseljeni jednostavno i spremno vratiti da žive mirno jedni kraj drugih.

Nastavila se ova klima nepovjerenja i straha među različitim etničkim grupama, a mnogi su odbili da se vrate kućama. Među onima koji su se vratili, mnogi su pretrpjeli diskriminaciju u nastojanju da pristupe tržištu rada ili drugim javnim uslugama, poput zdravstva ili obrazovanja. Zaštita povratnika i njihovih domova, posebno u slučaju manjina, bila je suštinska za početni uspjeh repatrijacije, a aktivnija uključenost multinacionalnih snaga za očuvanje mira (SFOR) nakon rata mogla je biti presudna da se broj povratnika u toj ranoj fazi poveća. Pored svih ovih poteškoća, vršio se pritisak na određene evropske zemlje da izvrše repatrijaciju stotina hiljada bosanskih izbjeglica uprkos nedostatku sredstava da se porušene kuće obnove, nove izgrade ili da se izmire kompenzacijska potraživanja.

Ograničen uspjeh provedbe Aneksa 7 vuče korijene iz samog Dejtonskog mirovnog sporazuma, iz pregovarača i potpisnika koji su sigurnost povratka manjina povjerili istim onim vlastima koje su nalagale etničko čišćenje tokom rata. Potpisivanjem Sporazuma okončan je rat, ali dvadeset godina nakon toga i dalje postoje hiljade ljudi koji su raseljeni te i dalje postoji potreba da se iznađu rješenja za naslijeđe rata.

María del Pilar Valledor Álvarez
pvalledora@yahoo.es
Doktorica prava, Univerzitet Rey Juan Carlos.

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Političke i društvene posljedice stalne raseljenosti u BiH

Lana Pašić

Dvadeset godina nakon Dejtona, neuspjeh da se omogući učinkovit povratak izbjeglica i interno raseljenih osoba imao je društvene i političke posljedice i na lokalnom i na državnom nivou.

Ratovi na Balkanu 1990-ih prouzrokovali su masovno raseljenje unutar regije. Srbija, Crna Gora i Hrvatska primile su oko 40 % izbjeglica iz Bosne i Hercegovine (BiH), dok su Austrija, Njemačka, Kanada također primile veliki broj ljudi. Stotinu hiljada ljudi izgubilo je život u sukobu, a dva miliona – skoro pola stanovništva BiH – raseljeno je, od čega je milion ljudi interno raseljeno. Iako je mirovni sporazum potpisan 21. novembra 1995. godine u Daytonu, savezna država Ohio, uključivao i odredbu o povratku izbjeglica i interno raseljenih osoba mjestu svog porijekla, i nakon dvadeset godina posljedice raseljenosti još uvijek potresaju društveno tkivo, politički kontekst i ekonomiju zemlje.

U prve dvije godine nakon rata, veliki broj ljudi vratio se iz inostranstva – ali uglavnom na područja gdje je dominirala njihova etnička grupa (takozvani većinski povratak). ‘Manjinski povratak’ – raseljene osobe koje bi sada pripadale etničkoj manjini u mjestima porijekla – dobio je na snazi tek početkom 2000-ih, a do sredine 2000-ih postalo je očigledno da je većina ‘povrataka’ zapravo ‘izmišljena’. Ljudi bi se vratili i registrirali u mjestu porijekla samo da bi povratili a potom prodali svoje nekretnine, nakon čega bi se vratili u mjesta gdje je njihova etnička grupa predstavljala većinsko stanovništvo. To je osobito bio slučaj sa Srbima u Sarajevu, koji su se pretežno naseljavali u srpskom dijelu grada, koji pripada Republici Srpskoj.

Neke raseljene osobe odlučile su da se ne vrate zbog pretrpljenih trauma i stalnog osjećaja nesigurnosti, druge zbog nedostatka ekonomskih prilika. Raseljena populacija često se suočava sa visokom stopom siromaštva i ograničenim pristupom socijalnim i zdravstvenim uslugama. Možda nisu u mogućnosti finansirati svoj povratak

ili popravak svojih prijeratnih domova; uz to je pronalaženje posla i reintegriranje u ekonomiju koja već ima nevjerovatno visoku stopu nezaposlenosti osobito težak zadatak za osobe iz manjinske etničke grupe. Tamo gdje je povratak ostvaren, obično se vraćaju stariji i ekonomski neaktivni stanovnici, što utječe na dinamiku života zajednice i samim tim narušava potencijal za ekonomsku aktivnost i razvoj na tom području.

Izbjeglice i interno raseljene osobe od povratka može odvratiti priroda restrukturirane države u kojoj je, naprimjer, obrazovni sistem podijeljen po etničkim linijama i gdje većinske etničke grupe imaju odvojene nastavne planove i programe za predmete kao što su historija, jezik i vjeronauka. Također, većina interno raseljenih osoba, osobito onih mlađih, sada su već uspjeli izgraditi nove živote i društveni kapital u novim mjestima prebivališta, te više nemaju nikakvih veza sa mjestom porijekla niti želju da se tamo vrate.

Političke i društvene posljedice

Bosna i Hercegovina bila je etnički najmješovitija republika u bivšoj Jugoslaviji, sa visokim stepenom međusobnog poštovanja, tolerancije i suživota. No, raseljenje velikog broja ljudi tokom ratnog sukoba izazvalo je **demografske promjene** u etničkom sastavu gradova i sela. Iako se Aneksom 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma BiH pokušao vratiti njen multietnički karakter, ‘entitetske linije’¹ pratile su ratne podjele, a kada se raseljeno stanovništvo uglavnom nije vratilo u svoja prijeratna mjesta prebivališta, etnička homogenost postala je još izraženija. Rezultat je bio stvaranje odvojenih, skoro monoetničkih zajednica sa jako malo miješanja stanovništva.

Sarajevo, 1996.

Te entitetske linije ne predstavljaju samo institucionalne i strukturne granice, već i emocionalne i psihološke barijere. Heterogene, miješane zajednice bile su poprište najsurovijih borbi i povratak u ova mjesta do sada je bio spor i težak. U mjestima gdje je povratak zaista ostvaren, još uvijek postoji visok stepen **nepovjerenja** i u nekim slučajevima etničke netolerancije, sa jako malo potencijala da se izgrade jake i integrirane zajednice.

Nepovjerenje, netolerancija i nedostatak integracije na nivou zajednice zauzvrat su rezultirali neuspjelim pokušajima **pomirenja** i na nivou zajednice i na nivou države. Čak i tamo gdje je došlo do manjinskog povratka, on nije nužno potpomogao proces pomirenja; to što dijele životni prostor ne mora značiti da su etničke grupe riješile probleme iz prošlosti i da su oprostile jedne drugima. I dok ljudi iz različitih etničkih grupa još uvijek žive odvojeno, promotori nacionalističke politike i potencijalnog otcjepljenja nastavljaju pozivati na podjele, obnavljajući time **političku nestabilnost** u zemlji.

Iako je Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma stvorio pravni okvir i okvir za razvijanje politika povratka izbjeglica i interno raseljenih osoba sa ciljem ponovne izgradnje međusobnog povjerenja i poštovanja, kasnije politike i pristupi nisu uspjeli osigurati dugoročni povratak a samim tim ni dugoročnu stabilnost i izgradnju zajednica. Iako većina stanovnika BiH samo želi vidjeti napredak i bolje prilike, pristup povratku izbjeglica i interno raseljenih osoba zapravo je nastavio održavati političku i ekonomsku nestabilnost tako što je učvrstio etničke podjele. Nedostatak međuetničke integracije u zajednicama, do koje je moglo doći zahvaljujući povratku, također je rezultirao propuštenom prilikom za pomirenje.

Lana Pašić iana.pasic@gmail.com @Lana_Pasic
Spisateljica i savjetnica za razvoj iz Bosne i Hercegovine i stalna saradnica i urednica Balkananalysis.com.

1. Dejtonski mirovni sporazum podijelio je BiH na dva 'entiteta': Federaciju BiH i Republiku Srpsku.

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Bosna i Hercegovina 20 godina nakon Dejtona

Andrew Mayne

Predstojeće dvije i po godine predstavljaju vjerovatno posljednju priliku da se postigne ono što je zacrtano Aneksom 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Dejtonskim mirovnim sporazumom od 14. decembra 1995. završen je rat u Bosni i Hercegovini (BiH), a Aneksom 7 je propisano: "Sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo slobodno se vratiti u svoje domove [...] imaju pravo na vraćanje imovine koje su lišeni u toku neprijateljstava od 1991. godine i na naknadu imovine koja se ne može vratiti."¹ U deset godina koje su uslijedile, preko milion od ukupno 2,2 miliona osoba raseljenih zbog sukoba u BiH vratile su se i/ili ostvarile povrat predratne imovine; predratnim vlasnicima je vraćeno više od 200.000 stambenih objekata na temelju Plana za provedbu imovinskih zakona; a obnovljeno je oko 317.000 stambenih jedinica.

Nakon toga je došlo do usporavanja procesa jer je većina preostalog stanovništva spadala u ranjivu kategoriju, nisu imali imovinu koju bi obnovili ili nisu imali volje ili snage da se vrate i nisu mogli doći do rješenja bez posebne pomoći. Kada se taj problem prepoznao, donesena je Revidirana strategija za provedbu Aneksa 7, koju su usvojila oba doma bh. parlamenta u junu 2010, i gdje su se prvi put nacionalni politički akteri složili da se izuzetno ranjivim ljudima koji se nisu mogli vratiti omogućiti pronalaženje rješenja u mjestu u koje su raseljeni. Time se zauzvrat omogućilo bh. vlastima da počnu planirati projekte kojima se konkretno rješavaju potrebe preostalih ranjivih domaćinstava, uključujući rješavanje stambenog pitanja za oko 8600 stanovnika iz 156 kolektivnih centara kroz neprofitno socijalno stanovanje i druge specijalizirane vrste stambenog zbrinjavanja.

Danas, skoro 20 godina nakon Dejtona, provodi se niz projekata; međutim, kapacitet ovih projekata je da pruže pomoć za najviše 11.000 od procijenjenih 40.000 porodica koje su u potrebi ili se smatra da imaju pravo na pomoć, te se njima mogu riješiti samo najakutnije potrebe. Prema procjenama, 84.500² osoba sa statusom interno raseljene osobe i 47.000 'manjinskih povratnika'

(raseljenih čiji je etnicitet sada u brojačanoj manjini u mjestima porijekla) i dalje trebaju podršku u iznalaženju održivog rješenja. Izazov za BiH danas je da uspije identificirati i odabrati porodice kojima je raspoloživa pomoć najviše potrebna, te da ta pomoć zaista dospije do njih. Iako ovo zvuči jednostavno, napredak najčešće usporava pet problema koji se stalno pojavljuju:

- fragmentacija institucionalnog uređenja BiH zbog koje se odugovlači odlučivanje i ometa koordinacija
- nepostojanje ažuriranih informacija o osobama koje su i dalje u potrebi i o ozbiljnosti problema s kojima se suočavaju – informacije koje su neophodne da bi se olakšalo postavljanje prioriteta zasnovano na potrebama i da bi se razbilo široko rasprostranjeno političko uvjerenje da pripadnici sva tri konstitutivna naroda trebaju dobiti jednak dio pomoći
- nepostojanje spremnosti i kapaciteta lokalnih vlasti da preuzmu odgovornost za integraciju manjina i za socijalne potrebe ranjivih interno raseljenih osoba i povratnika
- nedovoljno prihvaćena uloga koju civilno društvo treba imati u postizanju socijalne pravde za ranjive grupe time što će dosljedno zastupati njihove interese kod lokalnih vlasti
- tendencija tijela uprave da mjere učinak u brojkama obnovljenih stambenih jedinica, a ne brojem raseljenih porodica koje su ostvarile pristup pravima, održavanju i uslugama.

U najgorem slučaju, ovi problemi bi mogli osujetiti napore koji se ulažu u provedbu Revidirane strategije za Aneks 7. Provedba projekata bi se mogla odužiti, projekti bi mogli pružiti pomoć onima kojima ona više ne treba, a ostaviti na cjedilu one

kojima je potrebna. Također postoji rizik da bi projekti mogli omogućiti izgradnju kuća koje bi stajale prazne, iskorištavajući dostupne resurse a ne rješavajući problem. Ranjive raseljene osobe, žene žrtve nasilja i manjinski povratnici mogli bi nastaviti živjeti u siromaštvu i mogli bi prenijeti svoj marginalizirani status i osjećaj nepravde na sljedeću generaciju. Entiteti i konstitutivni narodi bi mogli nastaviti razmjenjivati duboko ukorijenjene optužbe, a moglo bi se ugroziti i dvadeset godina napretka i ulaganja u pomirenje i restituciju pravde.

S druge strane, trenutni značajni projekti i resursi predstavljaju priliku. Izazov je angažirati općine, doći do korisnika sa najvećim potrebama i prevazići ove prepreke koje blokiraju ostvarivanje prava i normalizaciju statusa.

Faze reagiranja

Kada je Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR) Aneksom 7 pozvan da preuzme vodstvo u BiH po pitanju izrade plana rješavanja problema ratnog raseljavanja, ispostavilo se da nije bio potreban jedan plan, već tri uzastopna plana – iako su vlasti postepeno preuzimale vodstvo.

Prvi plan rezultirao je povratkom više od 500.000 ljudi u mjesta porijekla u prvih pet godina nakon rata (od 1996. do 2000). Međutim, kada su svi shvatili 1999. i 2000. godine da se radilo o 'većinskom povratku' (ljudi koji su se povratkom u predratno mjesto boravišta našli u etničkoj većini), izrađen je **drugi plan**, koji je ujedinio međunarodne snage u smjeru manjinskog povratka. Uslovi povratka često su bili daleko od ohrabrujućih i u nekim slučajevima se morao prevazilaziti nasilni otpor lokalnih vlasti. Oko 470.000 osoba se vratilo i/ili su vratile ili obnovile imovinu u ovoj fazi, između ostalog i putem mehanizma Plana za provedbu imovinskih zakona koji je nadzirao Ured visokog predstavnika (OHR),³ Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), UNHCR, Misija Ujedinjenih nacija u BiH i organi vlasti.

U nekim općinama, oni koji su se povratku opirali uskraćivali su povratnicima pristup zaposlenju i osnovnim pravima.

Skoro 14.000 kuća, uključujući i cijela sela, uništeno je tek nakon završetka rata, često sa ciljem da se povratak novih manjina obeshrabri. U nekoliko mjesta, u kojima su manjinske povratničke zajednice bile prepustene same sebi, život se postepeno počeo pogoršavati. Mnoge porodice nisu uspjele ostati, dok su se brojne druge borile da prežive poljoprivrednim radom.

Treći i konačni plan počeo je izradom Revidirane strategije za provedbu Aneksa

Visoki povjerenik za izbjeglice António Guterres u posjeti povratnicima koji čekaju na pomoć pri obnovi, Srebrenica, august 2009.

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

7, kojom su, uz mnogo truda, svi akteri prepoznali da se mnoge od najranjivijih još uvijek raseljenih porodica neće moći vratiti te da im treba pomoći da pronađu rješenja u mjestima u koja su raseljene. Ovakva promjena u politici dovela je do osmišljavanja niza važnih projekata:

Sarajevski proces je regionalni dijalog koji je pokrenuo UNHCR 2005. godine da bi se pronašla rješenja za kontinuirane probleme izbjeglica i raseljenosti u Srbiji, BiH, Hrvatskoj

i Crnoj Gori – četiri države obuhvaćene sukobima od 1992. do 1995. godine. U BiH se ova inicijativa vremenski poklopila sa završetkom velikih talasa povratka. Proces, u kojem su učestvovali UNHCR, OSCE, Evropska unija i Sjedinjene Države, na početku je sporo tekao. Oživio je 2008. godine intervencijom visokog komesara UN-a za izbjeglice, António Guterresa, koji je, zajedno sa posebno imenovanom osobnom izaslanicom za Zapadni Balkan, Anne-Willem Bijleveld, uspio pridobiti podršku donatora i uvjeriti četiri države da potpišu Beogradsku deklaraciju u novembru 2011. godine. Nakon toga, održana je donatorska konferencija i pokrenut je Regionalni program stambenog zbrinjavanja u aprilu 2012. (skoro 300 miliona eura je prikupljeno za stambeno zbrinjavanje) koji trebaju provesti vlade četiri zemlje.

Regionalni program stambenog

zbrinjavanja (RHP) ima cilj da pomogne 73.600 korisnika pružanjem oko 27.000 stambenih jedinica u četiri zemlje, a u BiH se planira pomoći 14.000 osoba (nekih 500 porodica). Zadaci koji se postavljaju ovim programom uključuju izgradnju kapaciteta partnerskih zemalja da upravljaju ovim velikim projektima, kao i da vrše izbor korisnika. Programom se podrazumijeva saradnja između četiri zemlje da bi se omogućila prekogranična provjera ispunjenja uslova, ranjivosti i namjere povratka, i uvjerile općine da planiraju i provode komplementarne mjere kojima se unapređuje pristup cestama, struji, vodi, održavanju, osnovnim pravima i uslugama – što se ne finansira iz sredstava RHP-a.

Prioritet za BiH je da osigura stalno stambeno zbrinjavanje za osobe koje se nalaze u 'alternativnom' smještaju ili u kolektivnim centrima. Alternativni smještaj je privremeno stambeno zbrinjavanje koje općine pružaju raseljenim porodicama koje su nastanjivale napuštene kuće, ali su ih morale vratiti vlasnicima u okviru programa imovinske restitucije. Kolektivni centri su zamišljeni kao privremeni smještaj za interno raseljene osobe koje su izbjegle iz zone sukoba, a koji su bili izgrađeni u tu svrhu ili su se koristile postojeće strukture poput radničkih baraka, napuštenih poslovnih prostora, zgrada i bolnica. Većina 'privremenih' stambenih mjesta je od tog vremena propala do granice nenastanjivosti, a stanari spadaju u jednu od najsiromašnijih kategorija u zemlji.

Rješenje koje je osmišljeno za preostale stanovnike kolektivnih centara je projekat pod nazivom **CEB II** (CEB: Razvojna banka Vijeća Evrope), finansiran iz kredita CEB-a uz doprinos države, koji je formalno započeo u novembru 2014. godine. Četrdeset i dvije općine su dostavile sheme za ponovno stambeno zbrinjavanje stanovnika iz svih kolektivnih centara u neprofitnim socijalnim stambenim jedinicama. Planirani objekti za socijalno stanovanje podrazumijevaju nove stanove – za koje će se morati plaćati kirija i režije, što je ogroman problem za ranjive porodice koje imaju male ili nikakve prihode.

Kroz Instrument pretpristupne pomoći EU (IPA),⁴ zatraženo je od UNHCR-a da

primi 7 miliona eura i upravlja tim iznosom u svrhu podrške koordinaciji Revidirane strategije za provedbu Aneksa 7 u prvobitnih deset prioritarnih općina, i to izgradnjom kapaciteta lokalnih vlasti, kao i pružanjem pojedinačne pomoći. UNHCR je ovu aktivnost sufinansirao sa dodatnih 1,1 milion eura. Srodni projekti koje provodi UNHCR i Tim UN-a u Bosni i Hercegovini obuhvataju dodatnih deset općina.

Na kraju, prema **Zajedničkoj deklaraciji** koja je potpisana u junu 2013. godine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, entitetska ministarstva, Delegacija EU, Stalni koordinator UN-a i UNHCR obavezali su se na strategiju podrške provedbi Aneksa 7 kroz trogodišnji proces socijalne inkluzije usmjeren na niz socijalno ranjivih grupa.

Zaključak

Predstojeće dvije i po godine, do kraja 2017, vjerovatno predstavljaju posljednju priliku da se iznađu rješenja i da se djelotvorno provede faza okončanja ovog procesa. Pet spomenutih stalnih problema nastavljaju ugrožavati željeni ishod. Ono što je sada najpotrebnije je:

- snažno liderstvo nove vlasti
- jačanje postojećih partnerstava između domaćih i međunarodnih aktera (putem

mehanizma koordinacije i tijela za rješavanje problema koje se uspostavlja⁵)

- zajednički akcioni planovi, kojim se balansira kvalitet i brzina implementacije, usmjereni na veće preuzimanje odgovornosti lokalnih vlasti i civilnog društva, i fokusirani na sistematsko identifikiranje i rješavanje najakutnijih preostalih potreba
- kontinuitet finansiranja da bi se omogućilo da se pristup zasnovan na potrebama proširi na više općina te da se integrira u programe socijalne inkluzije i razvoja.

Andrew Mayne mayne@unhcr.org
Predstavnik UNHCR-a u Bosni i Hercegovini i regionalni predstavnik za Jugoistočnu Evropu.
www.unhcr.org

1. Tekst na internetu www.refworld.org/docid/3de49792.html.
2. Izvor: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 31. decembar 2013; naknadno je Ministarstvo promijenilo ovaj broj u 100.300, čeka se potvrda.
3. Visoki predstavnik u BiH i Ured visokog predstavnika osnovani su 1995. godine da nadgledaju civilnu provedbu Dejtonskog mirovnog sporazuma.
4. Sredstvo putem kojeg EU finansiranjem i tehničkom pomoći podržava reforme u državama koje se žele pridružiti EU. http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/overview/index_en.htm
5. Formira ga nova ministrica za ljudska prava i izbjeglice, Semiha Borovac.

Rješavanje produžene izbjegličke situacije putem regionalnog procesa

Olgja Mitrović

Produžene izbjegličke situacije obično su rezultat političkog zastoja te njihovo rješavanje zahtijeva uključivanje niza aktera i višeslojni pristup u kojem se iskorištava politička volja. Uprkos njegovim nedostacima, Regionalni proces na Zapadnom Balkanu može ponuditi niz lekcija za rješavanje sličnih situacija.

Bosna i Hercegovina (BiH), Hrvatska, Crna Gora i Srbija su 2011. godine potpisale Zajedničku deklaraciju o okončanju raseljavanja i obezbjeđivanju trajnih rješenja za ugrožene izbjeglice i interno raseljene osobe.¹ Godinu dana nakon toga uspostavljen je donatorski fond za provedbu višegodišnjeg Regionalnog

programa stambenog zbrinjavanja (RHP) kojim se iznalaze trajna rješenja za 74.000 najranjivijih raseljenih osoba.

Krajnji rezultat Regionalnog procesa bio je pronalazak trajnog rješenja koje je osmišljeno uz snažnu podršku Visokog komesarijata UN-a za izbjeglice (UNHCR), Organizacije za sigurnost i saradnju u

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Evropi (OSCE), Evropske unije (EU) i Sjedinjenih Država. Uprkos sporom i nesavršenom napretku Regionalnog procesa i uprkos specifičnostima EU koje se ne mogu replicirati drugdje, činjenica da su države riješile političku blokadu koja je postojala šesnaest godina može dati važan uvid za buduće politike reagiranja na produžene izbjegličke situacije općenito.

Politike povratka u poslijeratnoj BiH i Hrvatskoj

U BiH, povratak izbjeglica ugrađen je u mirovni sporazum. Odlučno opredjeljenje međunarodne zajednice da se provede Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma, s namjerom da se proces etničkog čišćenja vrati unazad, olakšalo je povratak više od milion ljudi, od kojih je skoro polovina predstavljala 'manjinske povratnike' (povratnici koji bi bili u manjini u svom mjestu porijekla/povratka). Provedba Plana provedbe imovinskih zakona u BiH je dovela do dosad nezabilježenog stepena imovinske restitucije od 99 % (iako je značajno da ustvari nije rezultirala održivim masovnim povratkom).

Suprotno tome, u Hrvatskoj, gdje je bilo dosta manje pritisaka međunarodne zajednice, vlasti su na razne načine sprečavale manjinski povratak, onemogućavajući godinama razrješenje produžene izbjegličke situacije. Prepreke povratku uključivale su diskriminaciju, etnički motivirano nasilje i neadekvatan pristup stambenom zbrinjavanju i zaposlenju. Najveći problem koji je utjecao na povratak bila je vladina odluka da in absentia 40.000 bivših stanara u državnim stanovima liše prava vlasništva (poznato kao stanarsko pravo).

Srbija je 1996. primila najveću izbjegličku populaciju u Evropi: 617.700 ljudi iz BiH i Hrvatske. Do 2008. godine, uprkos masovnoj lokalnoj integraciji i davanju državljanstva, Srbija je i dalje imala 97.000 izbjeglica. Godinama su problemi povezani sa izbjeglicama narušavali bilateralne odnose Srbije i Hrvatske, dok je BiH razvijala pozitivne bilateralne odnose i sa Hrvatskom i sa Srbijom. Ipak, konstantno je postojala svijest o tome da se ovaj problem može potpuno riješiti samo na regionalnom nivou.

Regionalni proces

Važna prekretnica se desila 2005. godine kada su se Sarajevskom deklaracijom Hrvatska, BiH, Srbija i Crna Gora dogovorile da sarađuju u procesu utvrđivanja i otklanjanja prepreka za trajna rješenja tako što će izraditi nacionalne mape puta koje su se kasnije trebale spojiti u zajednički program, a OSCE, UNHCR i EU su im trebale u tim nastojanjima pružati podršku. Iako je postignut umjeren napredak, proces je uskoro došao do zastoja zbog odbijanja Hrvatske da nastavi diskusiju o pitanjima socijalnog osiguranja, penzija i stanarskih prava. Sarajevskoj deklaraciji je nedostajala politička podrška, a u to vrijeme međunarodni akteri nisu imali konsolidiran pristup ili viziju o načinu prevazilaženja ove blokade.

Prilika da se ova nastojanja ožive desila se u decembru 2008. godine na Drugom dijalogu o izazovima zaštite Visokog komesarijata za izbjeglice kada je Srbija stavljena na listu Posebne inicijative za produžene situacije Visokog komesarijata kao jedna od pet zemalja u svijetu sa produženom izbjegličkom situacijom koja zahtijeva hitnu pažnju. Izvršni odbor programa Visokog komesarijata podržavao je dvostruki pristup: dati dotičnim zemljama poticaje da se osigura njihova opredijeljenost pronalasku sveobuhvatnih rješenja i uključiti članove međunarodne zajednice koji imaju kapacitet za snažan utjecaj. Delegacije iz Srbije i Hrvatske su potvrdile svoju opredijeljenost da riješe problem izbjeglica, a srbijanska vlada je odlučila ponovno pokrenuti Sarajevski proces.

Međunarodni naponi su rezultirali Beogradskom konferencijom 2010. godine na kojoj su ministri vanjskih poslova ove četiri zemlje usvojili informaciju kojom su ponovno potvrdili opredijeljenost da riješe produženu raseljeničku situaciju u regiji; naglasili su tu i da će prioritet u pružanju pomoći imati ranjive osobe, primarno one koje se nalaze u kolektivnim centrima, te naveli da će izbor između povratka i lokalne integracije ostati pojedinačni izbor svake izbjeglice. UNHCR, EU i OSCE izdale su Zajedničku izjavu, kojom su izrazile punu podršku Regionalnom procesu, dok su česti sastanci hrvatskog novoizabranog predsjednika Josipovića i

njegovog srbijanskog kolege Tadića omogućili da problem izbjeglica zauzme važno mjesto na političkom dnevnom redu. Predsjednici, oba percipirani kao umjereni proevropski lideri, izrazili su spremnost da se bave osjetljivim temama – poput označavanja granica, nestalih osoba i uzajamnih tužbi za genocid – koje su njihovim prethodnicima bile kamen spoticanja.

Beogradska konferencija 2010. godine obilježila je početak dvogodišnjeg perioda intenzivnih pregovora i rada. Za svaku od predviđenih oblasti uspostavljena je mala radna grupa, čija se veličina i učestalost sastanaka smatrala najboljim mehanizmom za izgradnju povjerenja među učesnicima. Zajednički pristup međunarodne zajednice bio je neprocjenjiva karakteristika Regionalnog procesa. UNHCR i OSCE su pružale stalnu pomoć i tehničku ekspertizu grupama, dok je EU potvrđivala predanost regionalnoj saradnji. Kako je Visoki komesarijat imenovao osobnu izaslanicu i kako je uvedena transparentnost u pregovore i video konferencije osigurano je da međunarodna zajednica sa državama razgovara 'jednim glasom'.

Konačno, nakon sporazuma o Regionalnom programu stambenog zbrinjavanja, uslijedila je ministarska deklaracija, a kasnije i donatorska konferencija gdje je prikupljen 261 milion eura za finansiranje prve faze.

Preduslovi za uspjeh

Šta je to bilo moguće u Beogradu 2010. što nije bilo moguće u Sarajevu 2005? Odgovor podrazumijeva tri faktora:

- pragmatičan pristup svih uključenih strana rješavanju potreba najranjivijih i neponavljanje neuspjeha iz 2005.
- politička volja Srbije i Hrvatske
- snažan utjecaj EU.

Drugim riječima, pristup problemu izbjeglica transformiran je jer, u kontekstu EU proširenja, političko vodstvo Srbije i Hrvatske nije moglo priuštiti da izgubi ovu šansu. EU i UNHCR su u više navrata izražavali da je to posljednji poticaj da se kolektivno riješe preostali problemi, a Posebna inicijativa

Visokog komesara iz 2008. godine vratila je međunarodni fokus na Balkan. Hrvatska 2010. godine i dalje nije htjela ponuditi kompenzacije nositeljima stanarskog prava, ali je zbog namjere pristupanja EU unaprijedila programe stambenog zbrinjavanja i obavezala se na Regionalni proces. Srbija je pristala na ponuđeni pristup zasnovan na potrebama, ali je nastavila insistirati na rješavanju pitanja stanarskih prava izbjeglica. Kada je postignut kompromis o nositeljima stanarskih prava, na red su došla ostala pitanja: penzije, ovjeravanje dokumenata i obnova uništene i oštećene imovine.

Konačni ključni faktor bila je politika pristupanja EU. Kada je raseljenost ugrađena u širi paket proširenja EU, a Regionalni proces se počeo ocjenjivati kao dio sveukupnog napretka zemalja u procesu pristupanja, EU je postala voditeljica igre i nijedna zemlja sebi više nije mogla priuštiti ugrožavanje regionalne saradnje:

"Svjesni smo da je uspješno rješavanje ovih problema od vitalnog značaja za daljnje jačanje pozitivnih i produktivnih odnosa između naših zemalja i građana te je temelj naših ponuda za pridruživanje EU." [Zajednička deklaracija iz 2011. [podvukla autorica]

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Bosanske izbjeglice se vraćaju u Veliku Kladušu iz kampa Kuplensko u Hrvatskoj, decembar 1995.

Zaključak

Od donatorske konferencije napredak se usporio u brojnim segmentima. Kašnjenje u provedbi RHP-a – građevinski radovi su počeli tek u julu 2014, dvije godine nakon donatorske konferencije – naišlo je na dosta kritika. Kada se Hrvatska pridružila EU, došlo je do drastičnih smanjenja u državnom finansiranju programa obnove i stambenog zbrinjavanja, a desio se zastoj i u penzionim pitanjima i povratku poljoprivredne imovine. Nadalje, kako je proglašeno da okolnosti koje su dovele do raseljenosti u Hrvatskoj više ne postoje, 2014. godine je UNHCR preporučio da prestane izbjeglički status za 49.506 izbjeglica; iako odluku o prestanku statusa donose države koje su ih primile, preporuka bi potencijalno mogla ugroziti momentum.

Uprkos svim nedostacima, postignuća Regionalnog procesa se ipak ne mogu ignorirati. Regionalni proces se pokazao djelotvornim mehanizmom za provođenje trajnih rješenja po mnogim aspektima. Prvi put je pokrenuta Posebna inicijativa da se kao prioritet postavi rješavanje konkretne produžene izbjegličke situacije. Radilo se o

prvom partnerstvu između UNHCR-a i EU u ovoj oblasti. A prvi put, vjerovatno i jedini, rješavanje produžene izbjegličke situacije dešava se uoči pristupanja EU jedne od njenih strana. Ovakvu sponu povoljnih faktora možda bi bilo nemoguće replicirati drugdje, ali se mnogi instrumenti Regionalnog procesa mogu replicirati u drugim kontekstima.

Prva lekcija je da UNHCR treba djelovati kao katalizator za mobiliziranje međunarodne podrške i za uključivanje potrebnih aktera. U bivšoj Jugoslaviji, OSCE je bio najlogičniji izbor zbog svog mandata i ekspertize. U krizi u kojoj je primarni izazov samooslanjanje izbjeglica, UNDP i IOM bi bili adekvatniji partneri. Međutim, umjesto biranja agencija sa adekvatnim mandatima, potreban je snažan poticaj koji dolazi od političkog aktera. Iako se složeni mehanizam uslovljavanja EU ne može replicirati, drugi regionalni akteri – poput Afričke unije, ECOWAS-a i ASEAN-a – mogli bi pronaći ekonomske ili političke poticaje koje bi ponudili državama sa produženim izbjegličkim krizama.

Druga najveća lekcija je da se povratkom treba baviti u ranoj fazi i da se on treba ugraditi u vladavinu zakona i priznavanje prava; ako se to ne desi, neće nestati nepravda i nećade.

Bez obzira na nedostatke Regionalnog procesa, činjenica je da su BiH, Hrvatska, Crna Gora i Srbija osigurale zajednička i sveobuhvatna trajna rješenja za najgoru izbjegličku krizu u Evropi od Drugog svjetskog rata. Stoga bi Regionalni proces trebao biti prepoznat po stvarnim i opipljivim rješenjima koja je izrodio.

Olga Mitrović mitrovic.o@gmail.com
Stručnjakinja za migracije i razvoj, Međunarodna organizacija za migracije (IOM), Beograd.
www.iom.int

Članak se temelji na magistarskoj tezi autorice koju je odbranila na London School of Economics and Political Science (Londonska škola ekonomije i političkih nauka), 2013-14. Mišljenja iznesena u ovom članku pripadaju autorici i ne odražavaju nužno mišljenja IOM-a.

1. www.osce.org/pc/85049 [samo na engleskom jeziku]

Glasovi raseljenih osoba

Claudia Meyerhoefer

“Ovi ljudi kao da su izgubljeni u vremenu i prostoru.“ Još uvijek raseljeni nakon 20 godina, stanari i stanarke kolektivnih centara u Bosni i Hercegovini govore o svojoj frustriranosti. Mora ih se saslušati.

Rat u BiH završio je 1995. godine, ali mnoge osobe raseljene za vrijeme rata još uvijek se nalaze u situaciji dugotrajne raseljenosti, te nemaju niti adekvatnu zaštitu od države niti puni pristup osnovnim građanskim pravima. Podaci iz 2014. govore da oko 8500 interno raseljenih osoba još uvijek živi u oko 100 kolektivnih centara u Bosni i Hercegovini (BiH).¹

“Da ste me pitali prije 15 godina, ne bih vjerovala da ćemo na koncu ... još uvijek imati iste probleme.”

Posjetila sam kolektivni centar Mihatovići, najveći kolektivni centar u zemlji, sa nekoliko stotina stanarki i stanara, izgrađen 1993. godine zahvaljujući norveškoj pomoći i smješten desetak kilometara od Tuzle. Tamo borave uglavnom žene i djeca prognani iz Srebrenice i istočne Bosne, među kojima je sada druga i treća generacija interno raseljenih osoba. Drugi centar koji sam posjetila, Hrasnica, osnovan je 1998. godine i nalazi se nadomak Sarajeva, u nekadašnjem hotelu. Pošto su mnoge porodice pronašle drugi smještaj, samo 32 osobe još uvijek žive tamo. Razgovori sa stanarkama i stanarima centra otkrivaju da siromaštvo i posao predstavljaju najveće brige svakodnevnog života.

“Nemam ništa. Znete li šta to znači? Baš ništa.”

“Nemamo nikakvu platu, nikakvu finansijsku pomoć. [...] Snalazim se kako mogu. Imamo nešto stoke. Radim koji god posao mogu, tako uspijevam zaraditi nešto novca.”

Interno raseljene osobe u BiH skoro već dvadeset godina zavise od pomoći. Humanitarna pomoć pružila je neophodnu podršku interno raseljenim osobama koje su se našle u siromaštvu nakon što su pobjegle iz svojih domova. No, donatori i organizacije u međuvremenu su promijenili svoj fokus

i programi su prekinuti kada je prestalo vanredno stanje. Ipak, mnoge interno raseljene osobe i dalje zavise od pomoći.

Pošto su mnoge od interno raseljenih starije osobe, neke od njih primaju penziju. Ali penzije često ne pokrivaju čak ni osnovne potrebe. Ovaj problem osobito je izražen kod žena, zbog njihovog dužeg životnog vijeka i kraćeg formalnog radnog staža.

Uslovi stanovanja su užasni. Zgrade su stare i trošne; neki stanari nemaju grijanje ili vodu; prostor je neadekvatan za porodice, a često fale i ostale pogodnosti, kao što su telefoni.

“Ove kuće u kojima živimo, morate doći i vidjeti ih. U potpunosti su uništene...”

Još jedan veliki razlog za zabrinutost je obrazovanje. U Mihatovićima postoji osnovna škola koju finansiraju nevladine organizacije i koja djeci pruža školske materijale, obroke i poslijepodnevne projekte. Jedan viši član osoblja jasno mi je stavio do znanja da je, po njegovom mišljenju, pružanje dostatnog obrazovanja ovoj djeci kako bi jednog dana mogla “pobjeći odavde” jedini učinkovit način da im se pomogne. No, da bi pohađali srednju školu, djeca moraju ići u škole u obližnjim gradovima, a mnogi roditelji ne mogu platiti javni prevoz.

Pored fizičkih zdravstvenih problema od kojih pate mnoge raseljene osobe (uslijed loše ishrane, nasilja u ratu, itd.), mnogi također pate od lošeg mentalnog zdravlja. Očigledno da nasilje pretrpljeno tokom rata i raseljenost imaju ozbiljne posljedice, kao što su depresija, posttraumatski stresni poremećaj, zloupotreba droga i nasilno ponašanje. Susrela sam se sa alkoholizmom, depresijom, neurozom i redovnim uzimanjem sedativa. Pored toga, stanari su govorili o čestim sukobima u centru:

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Kolektivni centar u Hrasnici, 1995.

“Puno se svađaju. Udaraju se kao da su na Diviljem zapadu.”

Ipak, interno raseljene osobe suočavaju se sa otežanim pristupom zdravstvenim uslugama, djelimično zbog nedostatka finansijskih sredstava, a djelimično i zbog loše i nestalne zaštite koju pruža fragmentirani državni aparat.

Posebni izazovi za žene

Raseljene žene suočene su sa dodatnim, rodno specifičnim preprekama u ponovnoj izgradnji svojih života nakon raseljenosti.

“Kao raseljena žena, nisi samo raseljena, već nosiš dodatni [teret].”

Žene su tokom rata preuzele na sebe odgovornost za preživljavanje i zbrinjavanje svojih porodica u najgorim mogućim uslovima. Raseljene nakon rata, bile su suočene sa siromaštvom i nemoći, često ne znajući za sudbinu svojih muževa ili djece. Mnoge žene su sada jedina glava porodice. Tokom rata, žene su gurnute u nove pozicije utjecaja i vodstva, kao i pozicije zarađivanja prihoda i donošenja odluka u domaćinstvu. Nekoliko ispitanica potvrdile su ove promjene u rodnim ulogama i napomenule da su po završetku rata muškarci ponovo preuzeli vodeće pozicije u zajednicama i politici i da su žene gurnute nazad u porodičnu sferu.

U zemlji gdje su radna mjesta općenito rijetka, jako je teško raseljenim ženama da se takmiče za poslove, dobrim dijelom

zbog prioriteta koji se daje zapošljavanju demobiliziranih boraca ili članova porodica poginulih boraca i ranjenih veterana. Pronašla sam da, iako nekolicina stanarki kolektivnih centara uspijeva pronaći poslove u poljoprivredi, većina ih nema takvu priliku. Nedostatak pristupa zemlji čest je problem. Također, mnoge žene prognane iz ruralnih dijelova BiH nisu dovoljno obrazovane da se takmiče u drugim sektorima.

“Trebali bi postojati zanati, radionice i slične stvari za žene. Nešto treba organizovati kako bismo mogle doprinositi i proizvoditi i prodavati stvari. Trebaju nam poslovi. Moramo imati načine da zaradimo novac.”

U programima ostvarivanja prihoda (ne samo u BiH već i globalno) često se naglašava značaj rukotvorina i šivanja jer se oni obično smatraju tradicionalnim ženskim aktivnostima. Za neke žene to može značiti nezavisnost; no, ovo su često marginalne ekonomske aktivnosti. Bolje bi bilo imati jedan holistički pristup, kojim bi se raseljene žene podržale tako da ih se radno osposobi za nova tržišta ili im se pruže prilike kao što su mikrokrediti, ali da se ujedno riješe i njihove potrebe u drugim oblastima, kao što je psihosocijalna pomoć. Organizacija Catholic Relief Services, na primjer, pruža individualnu pomoć zavisno od potreba određene porodice, kao što su prilike za zaradu, kuhinjski vrtovi, stipendije, poljoprivredna mašinerija, stanovanje ili psihološka pomoć. Jedan od

pozitivnih primjera pružanja mogućnosti za samozaposlenje je BH Crafts.² Ipak, potrebno je više radnog osposobljavanja za žene.

Učešće i savjetovanje

Mnoge interno raseljene osobe osjećaju se beznadežno jer vlast odaje utisak kao da im je okrenula leđa. Nedostatak opipljivog uspjeha u pomaganju interno raseljenim osobama da pronađu rješenje u posljednje dvije decenije učinio ih je razočaranim i ogorčenim, pobuđujući osjećaj da su ignorirani i zaboravljeni.

“Ovi ljudi kao da su izgubljeni u vremenu i prostoru.”

“Socijalni radnici nikada ne dolaze ovdje.”

“Kad neko dođe, odmah ide kod upravnika. Ne znamo ni ko je došao, iz kojeg razloga, nikada nismo obaviješteni ni o čemu, a zapravo nas se ni ne pita.”

“Ovo je prvi sastanak na koji smo pozvani.”

Ipak, dati raseljenim osobama mogućnost da se njihov glas čuje i da učestvuju u donošenju odluka koje ih se tiču od presudnog je značaja za stvaranje učinkovitih programa podrške i pronalazjenja održivog rješenja za njih. Osim toga, to im ne bi samo dalo glas. Učvrstilo bi njihov osjećaj vlastite vrijednosti i osjećaj da pripadaju svojoj zajednici i svojoj zemlji.

Claudia Meyerhoefer

claudia.meyerhoefer@gmail.com

Socijalna radnica u izbjegličkim skloništima u Njemačkoj.

1. Godine 2014. dok sam pohađala magistarski studij iz upravljanja interkulturalnim sukobima provela sam kvalitativno istraživanje o sadašnjim izazovima s kojima se suočavaju interno raseljene osobe u BiH (u saradnji sa CESI, Centrom za studije o izbjeglim i raseljenim osobama u Sarajevu) i uradila 20 opsežnih intervjua sa interno raseljenim osobama i lokalnim i međunarodnim akterima. Svi citati u ovom radu preuzeti su iz tih intervjua.

2. BH Crafts ženama daje alate i materijale za izradu odjeće koju kompanija poslije prodaje. Program je sada otvoren svim ženama koje traže dodatni izvor prihoda, ali je projekt prvobitno pokrenut za stanare kolektivnog centra Mihatovići i mnoge od korisnica su raseljene žene.

Imovinska prava i obnova u bosanskom procesu povratka

Inmaculada Serrano

Ostavljanje po strani pristupa zasnovanog na pravima u oblasti povrata i obnove u Bosni i Hercegovini rezultiralo je nejednakim utjecajem na ruralno i urbano raseljeno stanovništvo.

Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma bio je velika prekretnica u historiji rješavanja sukoba. Prvi put je u njemu navedeno da raseljene osobe ne samo da imaju pravo na repatrijaciju u svoju zemlju porijekla već imaju pravo da se vrate u svoje predratne domove. Obrazloženje za ovakav pristup temelji se na percipiranom moralnom imperativu da se vrati unazad proces ‘etničkog čišćenja’ koji se desio tokom rata (i koji međunarodna zajednica nije bila u stanju spriječiti), a uspjeh Aneksa 7 smatrao se direktno povezanim sa ‘manjinskim povratkom’ – odnosno, povratkom onih raseljenih osoba čiji bi etnicitet bio u brojačoj manjini u mjestima porijekla. Ipak, ovaj cilj bio je u jasnoj tenziji sa jezikom ljudskih prava

kojim je utvrđeno i kojim se potcrtavalo pravo pojedinca da izabere odredište (tj. da izabere da li da se vrati ili ne) i pravo na povrat ili naknadu imovine (članovi I.1 i 4 Aneksa 7).

Mnogo imovine je uništeno tokom rata. Pristup mnogim stambenim jedinicama, većinom u urbanim područjima, bio je spriječen jer su ih naseljavale druge raseljene osobe drugačijeg etniciteta, a sve strane su se žestoko opirale restituciji. U reagiranju na to, međunarodna zajednica je koncipirala i provela Plan provedbe imovinskih zakona (PLIP¹), koji je nadgledala Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica (CRPC). Restitucijom 200.000 naseljenih stambenih jedinica, čija se stopa povećala sa 21 % u prvoj godini na 92 %

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

u četvrtoj,² PLIP predstavlja jedan od najvećih uspjeha u provedbi Aneksa 7 i povratu prava.

Međutim, često se previdi da je obnova čak i značajnije pitanje od povrata imovine. UNHCR je procijenio da je broj djelimično ili potpuno uništenih stambenih jedinica 459.000 (preko dvostruko više od broja zahtjeva za povrat koje je podnio CRPC). Djelimično je uništeno 60 %

stambenog fonda, a 18 % je potpuno uništeno, ne samo tokom ratnih dejstava već su oni koji su htjeli spriječiti povratku uništavali imovinu i nakon potpisivanja Dejtona.

Do 2008. obnovljena je samo otprilike polovina tih jedinica (nekih 260.000), uglavnom zbog nedostatka finansiranja.³ Očigledan kontrast između snažne i odlučne uloge međunarodne zajednice u provedbi imovinskih prava i dosta manje izražene uloge u procesu obnove, uglavnom je uzrokovan troškovima koje obnova podrazumijeva. Značajno je da iako je PLIP jasno utemeljen u jeziku prava, pomoć u obnovi se u velikoj mjeri utvrđivala kao humanitarna pomoć.

Ruralno naspram urbanog

PLIP se smatra uspjehom ne samo u smislu prava na restituciju već i zbog toga što je doveo do prekretnice u procesu manjinskog povratka do 2000. kada je imovina konačno stavljena na raspolaganje svojim vlasnicima. Rjeđe se naglašava da je to, međutim, podrazumijevalo deložacije ljudi koji su tu imovinu nastanjivali, od kojih su mnogi bili ljudi ruralnog porijekla za koje je najveći stambeni problem po povratku bio obnova, a ne povrat.

Tenzija između pristupa zasnovanog na pravima koji je impliciran Dejtonskim

Bosanske izbjeglice se vraćaju u Veliku Kladašu iz kampa Kuplensko u Hrvatskoj, decembar 1995.

mirovnim sporazumom i moralnog (i političkog) imperativa vraćanja unazad etničkog čišćenja postaje jasnija kada se razmatra pozicija u koju su stavljeni (uglavnom) ruralni povratnici. U mnogim slučajevima, slijedeći provedbu PLIP-a, porodice su deložirane prije nego što su im kuće obnovljene, jer nije bilo dovoljno sredstava za obnovu. Dok je u prvim godinama nakon završetka rata bilo dostupno mnogo sredstava, donatorski zamor i ozbiljan nedostatak u finansiranju obnove bio je vidljiv do 1999, a 2000. godine razlika između potrebe za finansiranjem i dostupnih sredstava iznosila je 600 miliona eura.

Osobe sa statusom interno raseljene osobe i ispod određenog prihodovnog nivoa imale su pravo na privremeni alternativni smještaj. Ali su vremenom rizikovali da izgube taj status (kao i pristup alternativnom smještaju) ukoliko se nisu posvećivali obnovi. A kada bi im se odobrila pomoć za obnovu, gubili su pravo na alternativni smještaj. Ukratko, PLIP je učinkovito gurao ljude, uglavnom ruralnog porijekla, u povratak.

To ne znači da nije bilo istinskih slučajeva dobrovoljnog povratka; naprotiv, mnogi su ozbiljno čeznuli za povratkom. Međutim, neki od lokalaca koje sam intervjuirala opisali su da se proces povratka odvijao u tri glavne faze. Prvo su došli 'pioniri' – ili "oni ljudi"

– koji su se spontano vratili, bez ikakve vanjske pomoći i podrške. Onda je uslijedio talas povratka kada je postala dostupna pomoć za obnovu. Oni koji su se vraćali nakon toga uglavnom su bili, njihovim riječima, "ljudi koji nisu imali izbora".⁴

Bogatija domaćinstva koja se (do sada) nisu htjela vratiti bila su u stanju iznajmljivati ili kupiti imovinu u kojoj trenutno žive. Ali to nije bio slučaj sa siromašnijim porodicama kojima je jedina dostupna pomoć, pored pomoći koju su dobijali kao registrirane interno raseljene osobe, bila pomoć za obnovu. Kako je uslov za dobijanje pomoći za obnovu bio da se nalaze u području povratka, mnogi su odlučili da se vrate iako su morali živjeti u šatorima, djelimično obnovljenim kućama ili improviziranim stračarama. Ova situacija je znala trajati mjesecima, čak i godinama u nekim slučajevima.

Ostavljanje po strani prava na izbor

Nema sumnje da se međunarodna zajednica suočila sa temeljnom dilemom po pitanju manjinskih povratka u BiH, ali je, u namjeri da se ispuni cilj vraćanja unazad etničkog čišćenja, pravo ljudi na izbor bilo do velike mjere ostavljano po strani. Ovo zahtijeva temeljito promišljanje unutar međunarodne zajednice, posebice imajući na umu relativno slabe rezultate koji su postignuti u smislu vraćanja unazad etničkog čišćenja. Možda je u omogućavanju povratka mogla biti djelotvornija politika koja bi više uzimala u obzir pojedinačne motivacije i ograničenja i koja bi imala u skladu s tim postavljen vremenski okvir, kao i politika koja bi bila usklađenija sa priznavanjem prava ljudi na izbor koje je sadržano u Aneksu 7.

Manjinski povraci su se uglavnom dešavali u ruralnim područjima, dok su gradovi bilježili dosta manje brojke. Ali razloge za ovakvu asimetriju možemo pronaći i u sigurnosnom aspektu, jer je u ruralnim područjima veća etnička segregacija, kao i u ekonomskim faktorima, jer poljoprivreda i stočarstvo pružaju sredstva za izdržavanje u okolnostima široko rasprostranjene diskriminacije i spore ekonomije. Pored toga, kuće koje

su vraćene u urbanim područjima bile su u potražnji većinske etničke grupe koja je raseljena većinom u manje i veće gradove. Zbog toga je urbano stanovništvo imalo priliku da proda imovinu ili da je zamijeni. Ova opcija nije postojala u ruralnim područjima gdje je jedina prednost koju su raseljene osobe mogle izvući iz obnovljenih kuća bila da je zaista i koriste.

Međunarodna zajednica se mnogo trudila da pruži neophodne sigurnosne uslove, kao i da radi na usklađivanju zdravstvenih sistema i penzionih fondova i rekonstrukciji infrastrukture da omogući osnovne uslove za povratak. Ali je glavni problem bio – i još uvijek je – nepostojanje prilika za zaposlenje i široko rasprostranjena diskriminacija u pristupu onom ograničenom broju prilika. U tom smislu, međunarodna zajednica nije uspjela ni da ispuni obećanje koje je dato u članu I Aneksa 7 o pravu na povrat ili naknadu imovine koje su pojedinci lišeni tokom sukoba. U praksi, imovina koja nije predstavljala kuće – poput poslovnih prostora i oduzetog zemljišta – nije tretirana sa istim nivoom pažnje u procesu povrata ili naknade. Nema sumnje da je sve ovo kočilo povratak ljudi i doprinijelo općoj fragilnosti procesa povratka.

Inmaculada Serrano serrano.inma@gmail.com
Istraživačica, Institut Carlos III-Juan March,
Univerzitet Carlos III.
www.march.es/ceacs

- <http://tinyurl.com/OSCE-PLIP>
- Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica (CRPC) *Izvoštaj na kraju mandata (1996-2003)* (uključuje preporuke za buduće postkonfliktne imovinske komisije) <http://tinyurl.com/CRPC-end-of-mandate-2003>
- Vidi Mooney E (2008) 'Securing Durable Solutions for Displaced Persons in Georgia: The Experience in Bosnia and Herzegovina' <http://tinyurl.com/Mooney-BiH-2008>; International Crisis Group (2000) 'Bosnia's Refugee Logjam Breaks: Is the International Community Ready?', Europe Report N°95 www.tinyurl.com/ICG-Bosnia-May2000; Global IDP Project (2003) (Globalni projekat za interno raseljene osobe) *Protecting internally displaced people in the OSCE area. A neglected commitment* (Zaštita interno raseljenih osoba na OSCE teritoriji. Zanemarena obaveza) <http://tinyurl.com/NRC-IDPs-OSCE-2003>
- Serrano I (2011) *Return after violence: rationality and emotions in the aftermath of violent conflict*. Instituto Juan March de Estudios e Investigaciones, Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales, Universidad Autónoma de Madrid. <http://tinyurl.com/SerranoI-thesis>

Rješavanje dugotrajne raseljenosti kroz programe socijalnog stanovanja

Marc D'Silva i Sanela Imamović

Metodologija socijalnog stanovanja nedavno primijenjena u Bosni i Hercegovini pokazuje koliko je važno da se u bilo kojoj strategiji razviju ključne komponente koje će riješiti pitanje stambenih i životnih potreba najranjivijih građana.

Do 2011. godine – 16 godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma – proces povratka u Bosni i Hercegovini (BiH) ocijenjen je kao uspješan po mnogim standardima. Od 2,2 miliona građana raseljenih tokom rata, preko 91 % vratilo se u svoje zajednice ili su integrirani u nove zajednice. Popravljen je i rekonstruirano preko 320.000 stambenih jedinica. Ipak, još uvijek su bila potrebna trajna stambena rješenja za 193.000 raseljenih osoba i izbjeglica. Osobit problem bile su 8734 raseljene osobe koje su još uvijek živjele u oskudnim, nezdravim uslovima u 160 kolektivnih centara, koliko ih je postojalo u zemlji, a koji uglavnom nikada nisu bili namijenjeni za stambenu upotrebu.¹

Ovih 193.000 osoba nije moglo ili je odlučilo da ne iskoristi ranije programe obnove stambenih objekata iz različitih razloga, uključujući:

- nedostatak potvrde o završenom deminiranju na njihovom posjedu ili blizu njega
- nedostatak komunalnih usluga i osnovne infrastrukture za život u zajednici
- nedovoljno prilika za zaposlenje
- nemogućnost za stanare koji nikada nisu posjedovali nekretninu da učestvuju u programu
- nemogućnost da se dokaže zakonsko pravo na posjed
- i nespremnost da se vrate na mjesto traume.

Imajući ovo na umu, organizacija Catholic Relief Services (CRS) odlučila je 2007. da svoju strategiju fokusira ne na rekonstrukciju

individualnih stambenih objekata već na uvođenje nove metodologije. Time bi se potpomogla izgradnja kapaciteta lokalnih vlasti u pružanju dugoročnih stambenih rješenja za stanovnike kolektivnih centara i druge ranjive grupe raseljenih osoba, uključujući Rome, vraćene tražitelje azila,² osobe sa invaliditetom i starije osobe.³

Principi socijalnog stanovanja

Programom socijalnog stanovanja zajednica može pomoći u osiguravanju pristupačnog stanovanja za one građane koji ne mogu sami zadovoljiti svoje stambene potrebe. To se može uraditi kroz nove višejedinične, višespratne strukture ili kroz individualne stambene jedinice izgrađene povrh ili obnovljene unutar postojećih stambenih struktura. Bez obzira na tip socijalnog stanovanja, tri principa su ključna. Prvo, vlasništvo mora biti jasno definirano i prijavljeno kod lokalnih vlasti. Drugo, odgovornost za upravljanje i održavanje mora biti jasno artikulirano i organizirano. I treće, kriteriji podobnosti i procedure dodjele stambenih jedinica moraju biti jasno definirani i razloženi na samom početku.

Strategija socijalnog stanovanja CRS-a sadrži sljedeće komponente:

Formalna radna grupa: Ona mora biti uspostavljena već na samom početku kako bi se olakšalo stvaranje udruženih partnerstava sa lokalnim predstavnicima vlasti, a istovremeno učestvovalo u izgradnji općinskih kapaciteta kako bi općine mogle preuzeti odgovornost za upravljanje i održavanje nakon što se stanari usele.

Pravilnik: Ovdje su artikulirani ključni principi socijalnog stanovanja i definirane uloge i zaduženja svake od zainteresiranih strana. Formalno registriranje ovog dokumenta kod lokalnih sudova onemogućit će budućim političarima da zloupotrijebe ili prodaju stambene jedinice najmanje 25 godina.

Socijalni stambeni kompleks sa 58 stanova u Potočarima pored Srebrenice izgrađen tokom proteklih šest godina (izgradnju su finansirale vlade BiH i Holandije). Većina stanara su povratnici. (U Potočarima se desio srebrenički masakr i tu je smješten Memorijalni centar Srebrenica-Potočari i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine.)

Pristupačna kirija: Kirije moraju biti niže od cijena na tržištu. Iako ovo može predstavljati problem nekim od hronično raseljenih osoba koje su navikle na besplatno stanovanje, također može ohrabrivati dostojanstvo i umanjiti ovisnost, te stvoriti sredstva neophodna za upravljanje i održavanje zgrada.

Porodični «socio-ekonomski karton»: Ovaj karton dokumentira kriterije podobnosti za svaku od porodica, a poslije služi kao osnova za poređenje naknadnih poboljšanja u prihodima domaćinstva i životnom standardu. Za porodice čiji prihod prevaziđe zvaničnu liniju siromaštva, iznos kirije prilagodit će se da bude bliži tržišnim cijenama.

Komponenta održivog izvora primanja: Svaka porodica prima neku vrstu pomoći kako bi pokrila mjesečnu kiriju/režije i obnovila stambenu imovinu izgubljenu tokom rata. Opcije osiguravanja izvora primanja izrađene su za svaku porodicu ponaosob i mogu podrazumijevati poljoprivrednu opremu, obuku/podršku za prodavanje proizvoda ili subvencije lokalnim kompanijama kako bi ih se potaknulo da zaposle manjinske povratnike.

Društvene spona i mreže: Učešće lokalnih vlasti, nevladinih organizacija i drugih zainteresiranih strana u povratničkim zajednicama važno je za pružanje adekvatne podrške povratničkim porodicama.

Mješovita upotreba: Ohrabrivanje mješovite upotrebe zgrada omogućava manjinskim povratnicima, Romima, osobama sa invaliditetom i drugim marginaliziranim grupama da se fizički, ekonomski i društveno integiraju sa pripadnicima većinske zajednice. U nekim slučajevima, moguće je usvojiti posebne odredbe kako bi se privukli stručni i tehnički kadrovi za kojima postoji potreba u zajednici; u drugim situacijama, jedan dio ili kompletan prvi sprat stambene zgrade može se odvojiti za komercijalne svrhe kako bi se pružilo zaposlenje i prilika za marketing.

Sistem upravljanja: CRS pruža posebno izrađen računarski softverski program za upravljanje podacima (kao i obuku za njegovo korištenje) relevantnim općinskim odjelima/ službama kako bi mogli da: sakupljaju ključne informacije i podatke o svim zgradama socijalnog stanovanja; prate plaćanje kirije

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

i dugovanja; organiziraju rasporede za održavanje zgrade; te izrade izvještaje za općinske, entitetske i državne svrhe.

Usklađivanje sa međunarodnim standardima: Svrha ovoga je pomoći BiH da ispuni bilo koji novi uslov u vezi sa eventualnim pristupanjem Evropskoj uniji.

Bosanskohercegovačke vlasti naučile su kakve su posljedice izostavljanja jedne ili više od ovih ključnih komponenti iz vlastitih projekata socijalnog stanovanja i fokusiranja isključivo na aspekt izgradnje objekata. U ocjeni objekata za socijalno stanovanje koje je izgradila Vlada u periodu od 2009. do 2012. zaključeno je da je neuspjeh da se odmah na početku jasno definiraju pitanja vlasništva, upravljanja, održavanja i stanarstva rezultirao neispunjavanjem ovih dužnosti; također, nedostatak zakonodavnog okvira i politika kojima bi se uredilo socijalno stanovanje onemogućilo je i vladu i stanare da u potpunosti iskoriste sve njegove koristi.

Ključni rezultati ostvareni do sada

Do kraja 2014. godine, 762 raseljene osobe i povratnika u devet općina širom zemlje dobili su sigurne, dostojanstvene životne uslove u 273 stambene jedinice koje je izgradila organizacija CRS. Poslije šest godina, 93 % porodica koje su potpisale stanarske ugovore još uvijek je živjelo tamo.⁴ Od 7 % onih koji su se odselili, više od pola imalo je pozitivan razlog za odlazak, npr. brak, dobrovoljnu emigraciju ili dobijanje posla u nekom drugom gradu. Samo 3 % stambenih jedinica bilo je prazno. Ova stabilnost važan je faktor koji doprinosi društvenom i ekonomskom razvoju zajednica. Pored toga, 22 % članova obitelji koji žive u stambenim jedinicama socijalnog stanovanja imali su manje od 18 godina što dokazuje koliko je ova metodologija učinkovita u privlačenju mladih, radno sposobnih porodica kakve su i potrebne da bi se revitalizirale ratom razorene zajednice.

Obećavajući početni rezultati naveli su bh. vlasti da 2010. uključe socijalno stanovanje kao preferirani element u Revidiranu strategiju provedbe Aneksa 7. Narednih godina, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice uključilo je socijalno

stanovanje kao ključnu strategiju u dva programa provedena na teritoriji čitave zemlje koja bi trebala omogućiti izgradnju 2900 stambenih jedinica.⁵ Ministarstvo je 2015. usvojilo CRS-ov Priručnik za socijalno stanovanje⁶ kao zvanični vodič za sve općine koje učestvuju u ova dva programa.

Nakon što su pokušaji usvajanja zakona na državom nivou osujećeni zbog općeg političkog zastoja, CRS je odlučio uključiti ključne dužnosnike na općinskom, kantonalnom i entitetskom nivou gdje postoji politička volja da se izrade i usvoje strategije i zakoni za socijalno stanovanje. U 2013. godini, organizacija CRS uspjela je pomoći u izradi i usvajanju prvih zakona o socijalnom stanovanju u dva kantona (BPK Goražde i Zeničko-dobojski kanton). A 2013. godine Ministarstvo je inkorporiralo socijalno stanovanje u drugu fazu svoje inicijative da podrži povratak i integraciju tražitelja azila u deset ciljanih općina i Distriktu Brčko, time pokazujući da Vlada BiH sada razumije koliko je socijalno stanovanje važno u pomaganju općinama da odgovore na stambene i životne potrebe svojih najranjivijih građana.

Marc D'Silva marc.dsilva@crs.org
 Sanela Imamovic sanela.imamovic@crs.org
 Catholic Relief Services in Bosnia and Herzegovina.
www.crs.org/countries/bosnia-herzegovina

1. Podaci preuzeti od Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice u BiH (2011) *Zajednički program za iznalaženje trajnih rješenja za izbjeglice i raseljene osobe u regionu* <http://tinyurl.com/MHRR-framework-prog-2011>

2. Osobe iz BiH koje su tražile azil u drugim evropskim zemljama (uglavnom zemljama EU) i koje su vraćene na osnovu jednog od zvaničnih sporazuma potpisanih između vlada. Oko 70 % vraćenih tražitelja azila su Romi kojima je zbog nedostatka rodno lista i drugih isprava teško dokazati da su ranije živjeli u BiH.

3. Inicijativa za socijalno stanovanje CRS-a proglašena je jednom od dvije najbolje prakse integracije Roma na Zapadnom Balkanu. Vidi Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (2014) *Best Practices for Roma Integration: Regional Report on Housing Legalization, Settlement Upgrading and Social Housing for Roma in the Western Balkans*. www.osce.org/odihr/115737

4. Podaci monitoringa CRS/bh. osoblja, maj 2015.

5. Vidi članak Mayne A 'Bosnia and Herzegovina 20 years on from Dayton', pp8-11.

6. www.crsprogramquality.org/publications/2015/8/25/manual-for-non-profit-social-housing.html
www.mhrr.gov.ba/izbjeglice/Socstan/Archive.aspx?langTag=bs-BA (bosanski jezik)

Postavljanje pravih pitanja u istraživanju psihosocijalne dobrobiti

Selma Porobić

Novim istraživanjem nastoji se prevazići problem nedostatka empirijskog utemeljenja za veliki dio psihosocijalnog programiranja u poslijeratnoj traumi na Zapadnom Balkanu.

Psihosocijalni rad koji obavljaju lokalni i međunarodni stručnjaci za mentalno zdravlje postao je standardna i široko rasprostranjena dimenzija humanitarnog reagiranja na ratnu traumu u Bosni i Hercegovini (BiH), Hrvatskoj i na Kosovu tokom 1990-ih. Generalno govoreći, međunarodni programi u regiji promoviraju ideju da su sve ratom raseljene osobe traumatizirane i da su potrebne vanjske psihosocijalne intervencije. Efikasnost tih intervencija uzima se zdravo za gotovo, a empirijska istraživanja na ovu temu su oskudna.

Tokom rata, nedostatak istraživačkih resursa ostavljao je malo prostora za prikupljanje podataka ili studije učinka. U periodu nakon sukoba, ovaj trend se manje-više nastavio. Pored toga, često su propadali pokušaji da se provede sveobuhvatno istraživanje u oblasti mentalnog zdravlja zbog sve većeg nepovjerenja lokalnog stanovništva, posebno prema stranim agencijama i nevladinim organizacijama. Poslijeratno liječenje i usluge mentalnog zdravlja u BiH stoga su se rijetko fokusirale na ratom raseljene osobe i izbjeglice kao posebne ciljne grupe. Umjesto toga se kompletno civilno stanovništvo smatralo ranjivim, traumatiziranim i onesposobljenim bez ikakvog sistematskog ispitivanja otpornosti i opće dobrobiti.

Na isti način su se studije o mentalnom zdravlju ljudi raseljenih ratom u regiji uglavnom bavile cjelokupnim stanovništvom, a ne dijelovima stanovništva i ignorirale su pitanje otpornosti.

Mentalno zdravlje ratom raseljenih osoba i izbjeglica

Pitanja mentalnog zdravlja i dalje su veoma značajna u BiH, Srbiji i na Kosovu. Prema EU projektu UP.STREA.M,¹ broj osoba sa

mentalnim poteškoćama u ovim zemljama je veći od prosjeka u EU, a uzroci se povezuju sa dva desetljeća stresa poput rata, etničkih tenzija i siromaštva – kao i nedostatkom organizacije u sektoru mentalnog zdravlja.

Imajući to na umu, kao i nedostatak naučnog istraživanja o trenutnoj psihosocijalnoj dobrobiti među marginaliziranim grupama, multidisciplinarni istraživački tim od 18 naučnica i naučnika u tri države (Srbija, Kosovo, BiH), koji predvodi tim Univerziteta u Sarajevu² a finansira Regionalni program za promociju istraživanja Univerziteta u Fribourgu (RRPP), provodi studiju o psihosocijalnom zdravlju žena raseljenih ratom. Istraživanje ima cilj da pruži uvid u veze između migracija i mentalnog zdravlja u poslijeratnom društvu koje također prolazi kroz sveobuhvatnu socio-političku tranziciju.

Sve u svemu, rad na unapređenju mentalnog zdravlja u poslijeratnoj BiH uključivao je mnoge aktere na različitim nivoima i rad sa raznim ciljnim grupama, ali još uvijek nije integriran u državne mehanizme pružanja usluga. Radilo se sa specifičnim grupama, poput žena silovanih tokom rata, od kojih su neke raseljene, ali formalni sistem uveliko ignorira prisilne migrante. Tome treba dodati i ogromne probleme sa finansiranjem i provođenjem istraživanja, kao i ocjenjivanjem prakse zasnovane na dokazima.

Prateći trenutnu reformu sektora mentalnog zdravlja, nove strategije rada imaju cilj da uključe socijalne službe u zaštitu i promoviranje mentalnog zdravlja građana općenito i izbjeglica i raseljenih osoba konkretno (kao marginalizirane, ranjive grupe).³ Unapređenje socijalne inkluzije jedan je od ključnih zahtjeva za usklađivanje socijalnog razvoja BiH sa EU standardima.

Socijalna inkluzija na svim nivoima zahtijeva partnerstvo vlada, javnih institucija i civilnog društva, ali se pokazalo da je to veliki izazov u državi sa brojnim političkim i administrativnim centrima odlučivanja (14 nivoa odlučivanja koji podliježu uslovima koje nameću vanjski akteri poput Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i EU). Međutim, novi centri za mentalno zdravlje (koji su rezultat reforme) imaju potencijal da pružaju adekvatnije usluge mentalnog zdravlja jer im je cilj da rade na prilagođeniji način, sa multidisciplinarnim timovima i u međusektorskoj saradnji.⁴

Širi društveni kontekst

Imajući na umu složenost bh. socio-ekonomske situacije, istraživanje koje finansira RRP⁵ pomjera fokus sa pojedinačne kliničke zdravstvene perspektive na složeniju društvenu dimenziju shvatanja reintegracijskog procesa pogođenih raseljenih osoba i izbjeglica, kako u odnosu na njihova ratna iskustva tako i na prevladavajuću socio-ekonomsku situaciju u zemlji. Na ovaj način se u obzir uzimaju važne generacijske razlike, orodnjeni obrasci i urbane/ruralne nepodudarnosti, a ocjene o mentalnom zdravlju se ispituju u širem društvenom kontekstu koji neminovno utječe na sveukupnu psihosocijalnu dobrobit osobe.

Empirijskom analizom niza slučajeva u BiH, Srbiji i na Kosovu, projekat se bavi sljedećim istraživačkim pitanjima: Na koji način iskustvo međuetničkog nasilja, ratno raseljavanje velikih razmjera i produžena tranzicija utječu na psihosocijalno zdravlje prisilnih migrantica u svakom od ova tri okruženja? U kakvoj je situaciji njihova dobrobit, uključujući i faktore uznemirenja i otpornosti, u ovako zahtjevnim okruženjima? Kakva je priroda psihosocijalne podrške, javne i nevladine, formalne i neformalne, koja se pruža ovoj populaciji? Šta je potrebno uraditi po pitanju utvrđenih psihosocijalnih potreba i nedostataka koji postoje u postojećim politikama i programima? Koje bi dobre prakse (ako postoje) nadležne vlasti i različiti nacionalni, regionalni i međunarodni akteri mogli iskoristiti

da unaprijede pristup psihosocijalnim službama kao i njihove prakse?

Zaključak

Pouzdana i učinkovite politike zahtijevaju jaku dokaznu osnovu. Samo je uz to, i uz dubinske spoznaje koje proističu iz tih dokaza, moguće: utvrditi na koji način vladine politike i programi mogu najbolje pomoći ciljnim populacijama; pratiti koliko se učinkovito koriste resursi; poticati učenje i razvoj u ovoj oblasti; i podržavati uključene aktere u njihovim ulogama i odgovornostima.

Pored toga, izgradnja mreža koje takvo istraživanje podrazumijeva među uključenim akterima različitih profesionalnih i akademskih profila širom regije, ali i međunarodno, pomaže u izgradnji interdisciplinarne i transdisciplinarne platforme za dugoročnu korist studija o prisilnim migracijama u regiji.

Veliki dio našeg iskustva iz poslijeratne BiH potcrtava potrebu da pružanje psihosocijalnih usluga raseljenim osobama i izbjeglicama uvijek bude zasnovano na opsežnom istraživanju koje se temelji na činjenicama. Samo u tom slučaju može imati direktan efekat na kvalitet života povratnica, interno raseljenih osoba i izbjeglica.

Selma Porobić porobics@fpn.unsa.ba

Direktorica Centra za studije o izbjeglim i raseljenim osobama, Univerzitet u Sarajevu.

www.cesi.fpn.unsa.ba/en/

[bosanski jezik www.cesi.fpn.unsa.ba/bs/]

1. 'Update of Socializing and TREATment in Mental Health' (Unapređivanje socijalizacije i tretmana u mentalnom zdravlju) – koji uključuje Caritas Italiana u Srbiji i Udruženje Fenix u BiH.
2. U partnerstvu sa istraživačkim timovima iz Srbije i sa Kosova.
3. Strategija socijalne inkluzije u Bosni i Hercegovini (2008–2013). Vlada Bosne i Hercegovine trenutno radi na dva strateška dokumenta: na državnoj strategiji razvoja i srednjoročnom pregledu strategije socijalne inkluzije.
4. Projekat mentalnog zdravlja u Bosni i Hercegovini, koji podržava Švicarska agencija za razvoj i saradnju i švicarski kantoni Ženeva, Jura, Bern i Fribourg, završio je prvu fazu (2010–2013) i sada je ušao u drugu.
5. Pod nazivom 'Engendering Forced Migration, Socio-political Transition and Mental Health in BiH, Serbia and Kosovo'. Za više informacija, posjetite www.cesi.fpn.unsa.ba

Ratne podjele škola u doba mira

Valery Perry

Etnički podijeljen obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini i dalje je prepreka održivom povratku, ugrožavajući pomirenje i rekonstrukciju društva.

Uvođenje Aneksa 7 u Dejtonski mirovni sporazum bilo je od ključne važnosti iz mnogo razloga. No, dok je povratak imovine prvobitnim vlasnicima bio jako uspješan, povratak ljudi u njihove prijeratne domove nije imao toliki uspjeh. Ovo je osobito tačno u slučajevima gdje bi mnogi povratnici postali demografske manjine u svojim prijeratnim zajednicama. Politički lideri nisu uložili veliki trud da stvore okruženje u kojem bi se prijeratni stanovnici osjećali ugodno niti da pokrenu poslijeratno političko pomirenje. Manjinski povratak ostao je zastrašujuća odluka, jer su povratnici teško pronalazili poslove u svojim prijeratnim zajednicama, te su se suočavali sa znatnom diskriminacijom kada je riječ o društvenim odnosima i pristupu javnim uslugama, kao što su zdravstvo, policijska zaštita, socijalna skrb – i škole.

Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini (BiH) logična je posljedica i nedostatka značajnog i sistematičnog političkog pomirenja u posljednje dvije decenije, kao i praktičnih posljedica koje je državna struktura podijeljene moći dogovorena Dejtonom imala po javne politike. Obrazovna infrastruktura zemlje nije ostala imuna na ovu slojevit, fragmentiranu i, neki bi rekli, zamršenu strukturu. Škole su nastavile držati istu, etnički isključivu nastavu kao i za vrijeme rata.¹ Zbog nepostojanja državnog ministarstva obrazovanja koje bi koordiniralo ili vodilo obrazovnu politiku, ministarstva obrazovanja na entitetskom i kantonalnom nivou išla su odvojenim, različitim putevima. Stoga skoro svaka škola u BiH još uvijek ima vlastiti etnički 'prizvuk' koji odražava dominantno, većinsko stanovništvo u toj zajednici. To se očituje u različitim nastavnim planovima i programima te knjigama za bošnjačke, hrvatske i srpske škole, različitim proslavama praznika i, u suštini, aktivnom i kontinuiranom njegovanju različitih i često međusobno isključivih svjetonazora.²

Različite metode, isti rezultati

U zajednicama Federacije gdje je jednostavni čin uspostavljanja jedinstvenog nastavnog plana i programa nemoguć zbog mješavine bošnjačkog i hrvatskog stanovništva, zabilježeno je više od 50 slučajeva 'dvije škole pod jednim krovom'. U ovakvim slučajevima školske zgrade su 'zajedničke', sa grupama učenika koji uče ili po bošnjačkom ili po hrvatskom planu i programu u odvojenim krilima zgrade, spratovima ili smjenama. U nekolicini zajednica u RS-u, gdje postoji dovoljno povratnika nesrpskog stanovništva, nesrpski učenici (uglavnom Bošnjaci) uče po nastavnom planu i programu RS-a, osim u slučaju da postoji dovoljan broj učenika nacionalne manjine; onda im je dozvoljeno pratiti 'njihovu' nacionalnu grupu predmeta, koja uključuje historiju, geografiju, maternji jezik i vjeronauku, prilikom čega se odvajaju od svojih srpskih vršnjaka da bi slušali ove predmete. Bez obzira da li je riječ o homogenim ili miješanim područjima, djeca se susreću sa jednostranim narativima i samo njih uče, i bez obzira da li je podjela vidljiva (kao što je to slučaj sa 'dvije škole pod jednim krovom') ili suptilna, rezultat je isti – generacija mladih građana sa jako slabim osjećajem zajedničke budućnosti u svojoj zemlji ili pak vizije za svoju zemlju.

Postojao je jedan period provedbe obrazovnih reformi, osobito između 1997. i 2007. godine. Potrebe povratničke djece izričito su prepoznate u Privremenom sporazumu o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika potpisanom 2002. godine, koji je trebao ukinuti najočiglednije prakse koje su sprečavale održiv povratak. Počeo je pokušaj da se ukloni otvoren govor mržnje iz historijskih udžbenika, te su uklonjeni etnički isključivi simboli i nazivi škola. 'Dvije škole pod jednim krovom' (i same jedno 'privremeno' rješenje) u nekim su slučajevima poboljšane brojnim pokušajima administrativnog ujedinjavanja. Ministarstvo civilnih poslova na državnom

nivou izradilo je jedan mali obrazovni portfelj; osnovana je Agencija za obrazovanje koja je imala i savjetodavni kapacitet kako bi se osigurali dosljedni standardi nastavnih planova i programa i ishodi učenja; a oformljena je i Konferencija ministara obrazovanja u BiH, s ciljem da daje prijedloge, savjete i da vrši ulogu koordinacije. Ipak, u nedostatku pravne obaveze da se harmoniziraju i integriraju obrazovni sistemi, i političke volje da se insistira na jednoj inkluzivnoj politici, ova tijela su znatno ograničena u svom radu i reforme ovog tipa nisu uspjele riješiti ključni problem podijeljenih nastavnih planova i šire, kontinuirane politike etnizacije javnog života u BiH.³

U takvom sistemu, manjinski povratnici ostali su manjine, prisiljene da biraju da li će se asimilirati ili učiti odvojeno (ako postoji dovoljan broj povratnika) ili će možda otići i odustati od ideje povratka. U posljednjih nekoliko godina reforme su prestale, a vidljivi su čak i znaci nazadovanja. Naprimjer, 2013. godine u RS-u, roditelji iz Konjević Polja (nedaleko od Srebrenice) povukli su djecu iz škole i organizirali demonstracije u Sarajevu (uključujući i improvizirano šatorsko naselje gdje su neki od demonstranata spavali) u znak protesta protiv politike i prakse u RS-u koja je od njihove djece zahtijevala da uče po nastavnom planu i programu RS-a. Ali bošnjački roditelji nisu tražili inkluzivnije školstvo i za bošnjačku i srpsku djecu, već su zahtijevali vlastite predmete iz bošnjačkog nastavnog plana i programa – time su doprinijeli dominantnom narativu razjedinjenja. Ovaj slučaj pokazuje dinamiku isključivosti i ekstremizma koji obilježavaju sve rasprave o politikama. Vlasti RS-a nisu poduzele nikakve korake da odgovore na ove zahtjeve, već su čak učvrstile podjele i podigle etnonacionalne tenzije insistirajući da se u nekojici škola koje zaista pružaju mogućnost nacionalne grupe predmeta (otprilike 20 škola) „bosanski jezik“ zove „jezik bošnjačkog naroda“, ističući time probleme zemlje koja se sastoji od ‘konstitutivnih naroda’ a ne od građana.⁴

Zaključak

U nedostatku međunarodnog pritiska i izvornih zahtjeva da se ponovo razmotri

obrazovni sistem zemlje baziran na podjelama, nema razloga vjerovati da će obrazovni sistem zemlje postati bolji ili inkluzivniji; status quo odgovara vladajućim nacionalističkim političkim elitama koje se opiru građanskim opcijama jer bi one mogle ugroziti njihovu neospornu vladavinu. Dugoročno će ova situacija ugroziti već ostvareni povratak i zatvoriti vrata mogućem budućem povratku.

Uključivanje prava na povratak u Dejtonski mirovni sporazum bila je plemenita ideja koja je u mnogo čemu postala žrtva realpolitike u poslijeratnoj dejtonskoj državi. Osobe raseljene tokom rata koje su izgradile svoje živote na nekom drugom mjestu imaju malo razloga za povratak u zemlju koja je još uvijek u stanju zamrznutog sukoba, kao što to pokazuje njen podijeljeni obrazovni sistem. Dvadeset godina nakon Dejtona, ovakvo stanje stvari treba zabrinjavati ne samo ljude zainteresovane za Balkan već i one koji rade na stabilizaciji najrazličitijih poslijeratnih zemalja u drugim dijelovima svijeta. Obrazovanje u poslijeratnoj zemlji, daleko od toga da je ‘blago’ političko pitanje, predstavlja ozbiljan sigurnosni problem koji je vrlo opasno ignorirati.

Valery Perry valeryperry@yahoo.com

Nezavisna istraživačica i konsultantica sa sjedištem u Sarajevu; viša saradnica, Vijeće za demokratizaciju politika; predaje analizu i razrješenje konflikta na Sarajevskoj školi za nauku i tehnologiju.

www.democratizationpolicy.org

1. Donia R (2000) ‘The Quest for Tolerance in Sarajevo’s Textbooks’, *Human Rights Review*, Vol 1, Broj 2, str. 38-55. <http://link.springer.com/article/10.1007%2F11242-000-1003-1#page-1>
2. Distrikt Brčko djelimično predstavlja izuzetak, jer djeca uče zajedno u znatnoj mjeri nego drugdje. Vidi Perry V ‘Democratic Ends, (un)Democratic Means? Reflections on Democratization Strategies in Brcko and Bosnia-Herzegovina’ u Innes M (Ed) (2006) *Bosnian Security After Dayton: New Perspectives*. Routledge, str. 51-70. <http://tinyurl.com/PerryV-2006-Routledge>
3. Perry V ‘Classroom Battlegrounds for Hearts and Minds: Efforts to Reform and Transform Education in Post-war Bosnia and Herzegovina’ u Linstead O and Ramet S P (Eds) (2013) *Bosnia-Herzegovina Since Dayton: Civic and Uncivic Values*. Longo Editore Ravenna, str. 225-246. <http://tinyurl.com/PerryV-2013-Linstead-Ramet>
4. Jukić E ‘Hundreds of Bosnian Pupils Fail to Start School’ *Balkan Insight*. 1. septembar 2014. www.balkaninsight.com/en/article/hundreds-of-pupils-in-bosnia-did-not-start-school

Prezime im je 'izbjeglica': Povratak i lokalni aktivizam

Peter Lippman

Do održivog povratka u Bosni i Hercegovini može doći samo kada obični ljudi i aktivisti za ljudska prava postanu punopravni učesnici procesa oporavka.

Zbog rata 1992–1995. više od dva miliona ljudi je raseljeno – tačno pola stanovništva Bosne i Hercegovine (BiH). Od tog broja, više od milion ih je pobjeglo u desetine zemalja širom svijeta. Ostali – interno raseljene osobe – završili su u kolektivnim centrima, napuštenim kućama koje pripadaju drugim raseljenim osobama ili su se smjestili kod rodbine u entitetima pod kontrolom njihove etničke grupe: Srbi u Republici Srpskoj (RS) a Hrvati i Bošnjaci (Bosanski Muslimani) u Federaciji.

Iako su Hrvati i Bošnjaci formalno bili saveznici na kraju rata, i Federacija je na kraju etnički podijeljena. Bosanski Hrvati u konačnici su držali oko 20 % BiH, dok je ostalih 30 % završilo pod kontrolom Bošnjaka. Bosanski Srbi kontrolirali su drugu polovinu zemlje. Etnička homogenizacija ovih teritorija bila je skoro potpuna i, prvi put, Hrvati, Bošnjaci i Srbi postali su manjine u onim područjima gdje njihova etnička grupa nije bila na vlasti.

"Jadni, jadni ljudi. Svi razdvojeni, raštrkani svuda." (Raba, 70 godina, Sarajevo)

Procjena štete na bazičnom nivou

Raseljene osobe koje sam susreo u Bosni i Hercegovini nakon rata¹ živjele su u kolektivnim centrima (školama, barakama i hotelima, privremeno namještenim za ovu svrhu) i u kućama rodbine ili u napuštenim kućama i stanovima. Iako su već nekoliko godina prebivali u ovim 'privremenim' domovima – a često su to bili prijeratni domovi osoba koje su sada bile raseljene na drugoj strani međuentitetske granice – malo je raseljenih osoba bilo udobno smješteno, a veliki broj njih živjelo je u užasnim uslovima. Sve ovo, plus čežnja za zavičajem, bilo je podsticaj da se vrate kući.

Gradsko jezgro Goražda, grada u Istočnoj Bosni, bilo je krcato raseljenim osobama iz

industrijskog predgrađa Kopači i obližnjeg Višegrada. U sjeverozapadnom dijelu zemlje, raseljeni Bošnjaci iz Prijedora i Kozarca vratili su se iz Hrvatske ali su još uvijek bili interno raseljeni. Mnogi od njih su se vratili u Sanski Most – ne tako daleko od svog doma, ali još uvijek duboko na drugoj strani međuentitetske granice. Raseljeni Srebreničani koji nisu pobjegli u inostranstvo živjeli su u lošim uslovima u Tuzli i na periferiji Sarajeva. Istodobno su Hrvati, koji su protjerani (najprije od srpskih, a poslije i bošnjačkih vojnih snaga) iz svojih zavičajnih domova u centralnoj BiH, bili raseljeni u zapadnoj BiH ili dijelovima Hrvatske. Tamo su zauzeli domove u vlasništvu protjeranih Srba. A Srbi iz Mostara, Sarajeva i centralne BiH preseljeni su na dijelove teritorije pod srpskom kontrolom.

Sve ove etnički regrupisane populacije sada su formirale homogene glasačke blokove na koje su se vođe sa sve tri strane mogle osloniti. Stoga ovim vođama nije bilo u interesu pomoći im da se vrate u svoje prijeratne domove. Uslijedio je period u kome su, u najboljem slučaju, mnogi političari samo deklarativno podržavali povratak izbjeglica; puno češća bila je otvorena opstrukcija povratka u bilo kojem pravcu.

"Većina nas željela bi se vratiti kući. Što se mene tiče, svako jutro kad se probudim, zapitam se: 'Šta ja radim ovdje?' Tuzlacima smo preko glave. Ovdje smo građani drugog reda. Prezivamo se 'izbjeglice'." (Zehra, raseljena iz Bratunca u Tuzlu)

Ostalo je na običnim ljudima, predvođenim aktivistima pionirima, da se bore protiv poslijeratne geografske i političke podjele koja ih je činila bespomoćnim. Nedugo nakon završetka rata, hiljade raseljenih osobe mobilizirale su se kako bi pokrenule proces povratka u svoje prijeratne domove, ali je pred njima bio težak put. Ovi lokalni aktivisti osnovali su organizacije kako bi potpomogli vlastiti povratak, kao i

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Na kapiji piše: 'Povratničko naselje Sućeska'. Sućeska je selo u općini Srebrenica i bilo je prvo povratničko naselje u toj općini. Juni 2000.

povratak svojih zajednica. Mnoge organizacije imale su podršku i lokalnog stanovništva i međunarodne zajednice, ali potencijalni povratnici suočavali su se sa opstrukcijom i zastrašivanjem od lokalnih vlasti i drugih ljudi koji su pritajeno pokušavali sabotirati pokušaj povratka. Oštećene kuće obnovljene su da bi potom ponovo bile granatirane, a povratnici su ubijani ili zastrašivani kako bi odustali i ponovo otišli. Mine su postavljane na putevima u Gackom i Stocu. Krajem 1999. godine, jedan rani povratnik u Srebrenicu, zaposlenik u općinskom vijeću, zboden je i ostavljen da umre u zgradi općine. U istom periodu došlo je do spaljivanja desetina obnovljenih domova.

No, najučinkovitije sprečavanje povratka bilo je nenasilno, uz široko rasprostranjenu 'opstrukciju na šalterima' koja se radila na sve tri strane. Slavenka, koju su protjerali iz Sarajeva, opisala je maltretiranje koje je pretrpjela kada se pokušala vratiti:

"Kada sam se vratila, otkrila sam da je neko u mom stanu. Čovjek koji je tu živio ... poslao mi je

poruku da nikada neću vratiti svoj stan. Otišla sam u policiju i prijavila tu osobu. Oni su mi rekli: 'A šta mi treba da uradimo, da ga izbacimo? Ne možemo vam pomoći.' Išla sam u opštinske urede i ministarstva – pokucala sam na sva moguća vrata, svuda, i ništa se nije desilo. Svi su navodno popunjavali formulare i pisali pisma, ali su me zapravo lagali. Skoro godinu dana sam išla na sve strane, pokušavajući povratiti svoj stan ... šutali su me unaokolo kao loptu."

Šatorska naselja

Aktivisti koji su predvodili desetine lokalnih udruženja i borili se za povratak istrajali su u svojim naporima. Kada su ih lokalne vlasti odbile a međunarodne agencije ignorirale, postavili su šatorska naselja u selima ili blizu sela gdje su se htjeli vratiti.

Jedan od prvih organiziranih povratka bio je povratak Bošnjaka u selo Jušići nadomak Zvornika na istoku RS-a. Oktobra 1996. godine, uz podršku Fadila Banjanovića, poznatog aktiviste za povratak,² desetine povratnika postavili su šatore i počeli raščišćavati krš iz svojih razrušenih seoskih kuća. Morali su obnoviti cestu koja ide do

sela i paziti na mine koje su ih sprečavale u sađenju prvih usjeva. Tokom tog mjeseca, "bilo je više policajaca nego povratnika, kako bi nam pokazali da nismo dobrodošli, čak ni među ruševinama", rekao je jedan stanovnik sela. Uprkos prijetnjama i povremenim pucnjevima, povratnici su ustrajali.

Do proljeća 1998. više od polovine prijeratnog stanovništva ovog sela se vratilo. U to doba, u toku je bio povatak u mnoga sela u tom dijelu RS-a. U Jušićima, povratnici su počeli postavljati telefonske stubove kako bi imali pristup struji iz Federacije, ali su vlasti RS-a naredile da se stubovi uklone. Djeca povratnika prevožena su autobusom preko međuentitetske granice kako bi išla u školu u Federaciju. Vremenom se sigurnosna situacija u Jušićima poboljšala ali su prevoz i vodosnabdijevanje nekoliko godina predstavljali problem.

Aktivisti za povratak pronašli su načine da privuku pažnju i podršku međunarodnih zvaničnika, demonstrirajući ispred ambasada i u blizini sjedišta Ureda visokog predstavnika. Postavljanje šatorskog naselja u snježnim mjesecima krajem 1999. odmah pored međuentitetske granice između Goražda i RS-a izazvalo je kritike nekih međunarodnih zvaničnika. Šatorsko naselje, u kojem su stanovale desetine budućih povratnika, bilo je smješteno na brdu iznad Kopača; na šatorima su postavljeni ručno izrađeni natpisi sa porukama "Kopači su ključni za Aneks 7" i "Kopači su ključni za povratak". Fadil Banjanović mi je u svom tuzlanskom uredu rekao: "Nema alternative povratku. Mi smo za povratak u svim pravcima. Nećemo to zvati dvosmjerni povratak ili manjinski povratak – samo povratak. Mi nismo organizacija koja će prrediti diskusije ili izdati visokoparne izjave."

Da bi odgovorili na ovakav pritisak, međunarodni zvaničnici konačno su počeli

Natpis na šatoru: 'Kopači su ključ Aneksa 7 za cijelu Bosnu i Hercegovinu'. Šatorsko naselje nadomak Goražda, iznad sela Kopači. Novembar 1999.

Peter Lippman

praviti značajne promjene kako bi podržali povratak 1999. godine.³ Proglasili su zakone protiv opstrukcije i uklonili neke od najgorih prekršitelja zakona. Do kraja 1999. povratak se intenzivirao, a u narednih nekoliko godina dosegao vrhunac i nekoliko stotina hiljada raseljenih osoba uspjelo se vratiti u svoje prijeratne domove. Ne samo da su se Bošnjaci vratili u dijelove entiteta pod srpskom kontrolom i zapadnu BiH; Srbi i Hrvati su se također vratili u svoje prijeratne domove.

Ipak, činjenica da su ratne vođe i njihovi politički nasljednici ostali na vlasti značila je da povratak nikada nije poprimio veće razmjere. U nekim mjestima, poput Višegrada, nije došlo do značajnijeg povratka, dok se u drugim, kao što su općine Prijedor i Zvornik, čak i u vrhuncu povratka vratilo samo oko 50 % prijeratnog stanovništva.

Poteškoće u oporavljanju

Od tog perioda do danas povratak stagnira, demografska mapa BiH se učvrstila sa otprilike 10 ili 20 % povratnika koji žive u svojim prijeratnim domovima. Povratničku populaciju uglavnom čine starije osobe. Mlađi ljudi koji su proveli dobar dio svojih formativnih godina u novim domovima pronašli su način da tamo i ostanu, a od rata su hiljade njih u potpunosti napustili zemlju. Preliminarni rezultati popisa stanovništva iz 2013. godine ukazuju da broj stanovnika iznosi 3,7 miliona, za razliku od prijeratne populacije od 4,4 miliona.⁴ Stoga

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Peter Lippman

Općinska zgrada iznad Kopača koju su za povratak iskoristili stanovnici šatorskog naselja u Goraždu. Novembar 1999.

se u posljednjih deset godina i više javna rasprava o povratku odnosila na održivost već ostvarenog povratka, a ne na značajniji dodatni povratak. No, postoje tri bitna problema koja otežavaju oporavak u BiH.

Najočigledniji problem je nedostatak ekonomskog oporavka – zvanična stopa nezaposlenosti među svim etničkim grupama još uvijek je veća od 40 posto. U mjestima gdje postoji povratnička populacija, povratnici su zadnji koji će dobiti ono malo slobodnih radnih mjesta, a kada neko od njih želi pokrenuti vlastiti biznis suočava se sa obeshrabrujućom birokratijom i naknadama za dozvole. Tamo gdje se provode projekti lokalnog razvoja, prednost se daje dominantnoj etničkoj grupi.

Diskriminacija u obrazovanju predstavlja još jedan ozbiljan problem. U Federaciji, bošnjački i hrvatski učenici uče odvojeno po sistemu 'dvije škole pod jednim krovom' u više od 50 mjesta.⁵ U Stocu, gradu gdje dominiraju Hrvati, bošnjački učenici ulaze na zadnja, a hrvatski na prednja vrata.

Razdvajanje etničkih grupa koje govore isti jezik i imaju skoro istu historiju i običaje podgrijava tenzije, i upravo u takvoj atmosferi, prisutnoj širom BiH, aktivisti pokušavaju ujediniti ljude u borbi za građanska prava i protiv korupcije. Tokom povratka izbjeglica, najučinkovitiji aktivisti saradivali su sa svim etničkim grupama i zalagali se za povratak u svim pravcima. I danas je borba protiv korupcije i diskriminacije najučinkovitija

tamo gdje se povratnici mogu ujediniti sa mladim članovima većinske etničke grupe. U posljednjih nekoliko godina povećao se broj mladih ljudi koji iskazuju svoju osviještenost; organizacija Odisiej iz Bratunca, iako je prestala sa radom, bila je jedan od primjera međuetničke saradnje,⁶ a u Prijedoru, organizacija Kvar⁷ može se pohvaliti izuzetnom saradnjom između pametnih, iskrenih mladih Srba i aktivista za povratak.

Teško je imati nadu u BiH, gdje dejtonska luđačka košulja potvrđuje razdvajanje i gdje vođe zemlje nastavljaju kvazipravnim mjerama provoditi ratne ciljeve svojih prethodnika. Na koncu, oporavak će se desiti kada se nova generacija domaćih vođa posveti blagostanju svog naroda. Jednako je važno istaći da se promjena neće desiti bez učešća mase običnih ljudi, predvođenih aktivistima u koje imaju povjerenja. Veća saradnja između povratnika i otvorenih lokalnih ljudi svih etničkih grupa značit će početak istinskog oporavka.

Peter Lippman pl52ip@hotmail.com

Aktivista za ljudska prava i nezavisni istraživač specijaliziran za bivšu Jugoslaviju.

<http://balkanwitness.glypx.com/journal.htm>

1. Živio sam u BiH od sredine 1997. do sredine 1999. godine, i otada sam više puta boravio u zemlji na duži vremenski period, kao istraživač fokusiran na izvorne kampanje za ljudska prava – kampanje za povratak, a potom i druge, kao što su kampanje za memorijalizaciju i kampanje protiv diskriminacije.
2. Tadašnji direktor Ureda za povratak raseljenih lica Tuzlanskog kantona.
3. Prema bonskim ovlastima, koje je decembra 1997. proglasilo Vijeće za implementaciju mira uspostavljeno Dejtonom, Ured visokog predstavnika dobio je moć da proglasi zakone u BiH, kao i da ukloni domaće političare sa njihovih pozicija.
4. U augustu 2015. još uvijek nisu bili objavljeni konačni rezultati.
5. Vidi članak Perry V 'Wartime division in peacetime schools', str. 26-7
6. Vidi <http://balkanwitness.glypx.com/journal2008-4.htm>
7. <http://centarzamladekvartprijedor.blogspot.co.uk/> (samo na bosanskom)

Nedostaci Dejtonskog mirovnog sporazuma po pitanju ljudskih prava

Lisbeth Pilegaard i Jasminka Džumhur

Kada se mirovnim sporazumom garantiraju prava određenih, ali ne svih grupa, neminovno je da će doći do ograničenja u ostvarivanju ljudskih prava.

Dejtonskim mirovnim sporazumom kojim je završen rat u Bosni i Hercegovini (BiH) propisana su prava 'konstitutivnih naroda' države: Bošnjaka, Hrvata i Srba. Rezultat ovoga je da je svaka osoba koja se ne identifikira sa jednom od ovih grupa znatno ograničena u ostvarivanju svojih prava, što vodi marginalizaciji specifičnih kategorija stanovništva.

Komisija za eliminaciju rasne diskriminacije Ujedinjenih nacija (UN) je 2006. izrazila zabrinutost zbog toga što "državni i entitetski ustavi dodjeljuju vlasti i daju posebna prava isključivo pripadnicima 'konstitutivnih naroda' (Bošnjacima, Hrvatima i Srbima), a ljudi koji ne pripadaju nijednoj od ove tri etničke grupe formalno se nazivaju 'ostali'." Komisija je pozvala "da država strana osigura da se sva zakonom propisana prava dodijele, i zakonski i u praksi, svakoj osobi na teritoriji države strane, bez obzira na rasu i etnicitet."¹

U državi se i dalje dešava povratak, s tim što i dalje postoje problemi u odnosu na sigurnosnu situaciju 'manjinskih povratnika',² zbog prijavljenih uznemiravanja, zastrašivanja i drugih oblika nasilja, uključujući i ubistvo.³ Političari i dalje koriste nacionalističku retoriku, često usmjerenu protiv manjinskih povratnika.

Aneks 6 i ravnopravnost pristupa

Aneksom 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma uspostavljena je Komisija za ljudska prava koja se sastoji od Vijeća za ljudska prava i Ureda ombudsmena. Zajedno su ove dvije institucije dužne istraživati:

a) *navodna i očita kršenja ljudskih prava, koja su zajamčena Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te njenim Protokolima, ili*

b) *navodnu ili očitu diskriminaciju na osnovu spola, rase, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, pripadnosti nacionalnoj manjini, vlasništva, rođenja ili drugog statusa koji proizlazi iz prava i sloboda osiguranih međunarodnim sporazumima navedenim u Dodatku ovog Aneksa, koje kršenje, navodno ili očigledno, provode Stranke, uključujući bilo koju službenu osobu ili organ strana, kantona, općina, ili pojedinačno djelujući prema odobrenju takve službene osobe ili organa.*

Institucija ombudsmena radi na omogućavanju jednakog pristupa za sve ranjive, marginalizirane grupe, a u svojim godišnjim izvještajima navodi da interno raseljene osobe i dalje imaju poteškoća u ostvarivanju pristupa socijalnoj zaštiti i dobiti, čime se kreiraju prepreke njihovom stabilnom povratku.⁴ Podjela odgovornosti među različitim nivoima vlasti (državni, entitetski, kantonalni i općinski) u oblasti socijalnih i ekonomskih prava opstruira pristup tim pravima jer je nejasno kome pripada koja odgovornost. Posljedica toga je statičnog napretka BiH u zaštiti ljudskih prava, uspostavi vladavine zakona i unapređenju upravljanja i ekonomskog razvoja.

U isto vrijeme, iako teška ekonomska situacija u BiH utječe na državu kao cjelinu, ona ima ozbiljniji utjecaj na ranjive grupe kao što su manjinski povratnici, romska populacija ili domaćinstva koja vode žene. Nastavlja se nepostojanje održivih rješenja za interno raseljene osobe i izbjeglice, kao i široko rasprostranjena diskriminacija na temelju etniciteta, roda ili političke pripadnosti. Nadalje, poslijeratne reforme instrumentata upravljanja i nacionalnog zakonodavstva poduzimane su uz malo ili nimalo javnih i stručnih konsultacija i

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

bez osjetljivosti na potrebe ranjivih grupa, uključujući i interno raseljene. Zakoni su često gurani bez adekvatnog budžetskog planiranja, a rezultat toga je da su prava *de jure* propisana ali da ih je u praksi nemoguće ostvariti.⁵ Postoji zabrinutost da su mnoge od poduzetih mjera zaista rezultirale siromaštvom i sporijim ekonomskim razvojem, što će ponovo dovesti do najozbiljnijih posljedica po najranjivije grupe.

Neadekvatna zaštita ranjivih grupa

Brojna ugovorna tijela UN-a (zadužena za praćenje provedbe ključnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima) ukazivala su – u odnosu na pristup ranjivih grupa ekonomskim i socijalnim pravima – na nedostatak direktne primjene konvencija; nedostatak programa za smanjenje nezaposlenosti, posebice među ženama; neadekvatne mehanizme za praćenje i obeštećenje. Međutim, njihove preporuke Vlada BiH nije uzela u ozbiljno razmatranje. Zbog toga su nepravda i neadekvatnosti zaštite i ostvarivanja prava ovih grupa i dalje jedan od glavnih izazova za tranzicijsku pravdu u BiH.

Žrtve torture, uključujući i osobe koje su preživjele seksualno nasilje, entitetskim zakonima su dobile samo minimalni nivo zaštite unutar kategorije ‘civilnih žrtava rata’. Žene žrtve seksualnog nasilja su čak i ranjivije, i suočavaju se sa ozbiljnim ekonomskim, stambenim, socijalnim i psihološkim problemima; njihove često višestruke ranjivosti nisu adekvatno prepoznate zakonima (npr. o zdravstvenoj zaštiti, interno raseljenim osobama, socijalnoj zaštiti itd.) niti se rješavaju u praksi.

Dva moguća uzroka su nedostatak zakonodavstva na državnom nivou koje bi propisalo prava žrtava i neusklađenost relevantnih važećih zakona. Pristup zdravstvenoj zaštiti za osobe koje su preživjele torturu, uključujući i seksualno nasilje, ograničen je na osnovne usluge (u Federaciji) ili je povezan sa statusom interno raseljenih (u Republici Srpskoj), ali su u oba entiteta specifične potrebe ovih kategorija skoro potpuno zanemarene. Psihosocijalnu podršku i savjetovanje

pruža samo NVO sektor, koji nije u stanju pokriti sve potrebe. Mjesečne naknade su ponekad sramotno niske, a za neke ovo može predstavljati uzrok ponovne viktimizacije.

Situacija koja se odnosi na grupu nazvanu ‘žene žrtve seksualnog nasilja’ pokazuje kako ne postoji adekvatno bavljenje višestrukim ranjivostima, a time i kako država ne uspijeva pružiti adekvatnu reparaciju žrtvama. To su žene koje su stavljene u dodatno nepovoljni položaj kao žene koje vode domaćinstva i koje su interno raseljene i suočavaju se ili su se suočavale sa deložacijom iz smještaja koji im je dat na temelju statusa interno raseljene osobe. Zbog odredbi Zakona o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH, bile su (ili još uvijek jesu) pod pritiskom da se vrate u predratna mjesta boravišta – gdje postoji opasnost da budu izložene dodatnim traumama, što uključuje i mogućnost suočavanja sa počiniteljima.⁶ Teret se stavlja na interno raseljene osobe da pokažu kako postoji osnov da ne pristanu na povratak, jer zakon propisuje da gube status interno raseljenih ukoliko su ispunjeni uslovi za siguran i dostojanstven povratak u predratno mjesto boravišta. Međutim, zakon ne definira uslove za siguran i dostojanstven povratak, niti uzima u razmatranje da siguran i dostojanstven povratak za preživjele torture može podrazumijevati značajno različite uslove od onih koji se odnose na interno raseljene osobe koje ne pate od višestrukih ranjivosti. Nadalje, svaki put kada se preživjeli suoče sa novom deložacijom prolaze kroz dodatnu traumatizaciju, čime se pojačava njihova marginalizacija.

Zaključak

Postoji hitna potreba da se uradi sveobuhvatna procjena efekata provedbe Dejtonskog mirovnog sporazuma za interno raseljene osobe, uz poseban fokus na provedbu preporuka ugovornih tijela UN-a i Univerzalnog periodičnog pregleda (Universal Periodic Review).⁷ Pristup zasnovan na ljudskim pravima, koji je usmjeren na potrebe ranjivih grupa i kojim se osigurava da povratnici mogu pristupiti svojim pravima u vezi sa socijalnom zaštitom, zdravstvenom zaštitom,

obrazovanjem, stambenim zbrinjavanjem, zapošljavanjem i sigurnošću trebao bi se primjenjivati u svim sferama života u BiH.

Lisbeth Pilegaard pilegaardlisbeth@gmail.com
Konsultantica i savjetnica za humanitarna pitanja u UN-ovom visokom panelu za humanitarno finansiranje.

Jasminka Džumhur
jdzumhur@ombudsmen.gov.ba
Ombudsmenka za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

1. Izvještaj Komisije za eliminaciju rasne diskriminacije, 2006. Dodatak br. 18 A/61/18, stav 31.
www.refworld.org/pdfid/45c30ba90.pdf

2. Raseljene osobe koje se vraćaju u mjesto porijekla u kojem je njihova etnička grupa sada u manjini.

3. OSCE (novembar 2012) *Tackling Hate Crimes: An analysis of bias-motivated incidents in Bosnia and Herzegovina with recommendations* www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2012111310235235eng.pdf; Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (februar 2011) *ECRI Report on Bosnia and Herzegovina (četvrti ciklus monitoringa)* www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/bosnia_herzegovina/BIH-CBC-IV-2011-002-ENG.pdf

4. (mart 2015) *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2014. godinu* www.ombudsmen.gov.ba/Dokumenti.aspx?id=27&tip=1&lang=En [na bosanskom] www.ombudsmen.gov.ba/Dokumenti.aspx?id

5. Najbolji primjer za ovu tvrdnju je Zakon o ravnopravnosti spolova (tekst: <http://tinyurl.com/BiH-Gender-Law-2003>), kojim se navodi da će: "nadležni nivoi vlasti na svim nivoima preduzeti sve odgovarajuće mjere radi provođenja odredbi propisanih ovim zakonom," uključujući i "donošenje programa mjera radi postizanja jednakosti spolova u svim oblastima i na svim nivoima vlasti". To se još uvijek nije dogodilo.

6. www.brookings.edu/about/projects/dlp/laws-and-policies/bosnia

7. www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/BASession20.aspx

Kada se žene izostave iz mirovnih pregovora

Gorana Mlinarević, Nela Porobić Isaković i Madeleine Rees

Izostavljanje žena iz procesa izgradnje mira u Bosni i Hercegovini umanjilo je šanse za održiv mir. Kada ćemo naučiti da ne možemo imati održiv i pravedan mir bez aktivnog i značajnog učešća žena?

Ratni narativ obično predstavlja žene isključivo kao žrtve, oduzimajući im mogućnost djelovanja i ne dopuštajući im da učestvuju u ponovnoj izgradnji svoje zemlje. Ipak, iskustvo žena kao žrtava nasilja i aktivno učešće žena u stvaranju i izgradnji mira nisu međusobno isključive stvari, i oba ova aspekta moraju biti prepoznata tokom mirovnih pregovora.

Nijedna žena nije učestvovala u mirovnom procesu koji je prethodio potpisivanju Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine, bilo kao jedna od glavnih medijatorica u razgovorima, svjedokinja, članica pregovaračkog tima ili potpisnica.¹ Ovo odsustvo žena iz formalnog mirovnog procesa imalo je konkretne posljedice i po cjelokupno društvo i po žene kao zasebnu grupu unutar društva, te njihovu mogućnost da budu prepoznate kao pokretačice promjena u kasnijim procesima.

U Dejtonu, mjesta za pregovaračkim stolom bila su rezervirana samo za muškarce koji su iza sebe imali podršku oružanih snaga. Pod izgovorom da se bore za ljudska prava, te muške elite uspjele su dogovoriti formulu za podjelu teritorije. Danas je BiH paralizirana zbog nefunkcionalnog centralnog državnog aparata i etnonacionalističkih politika koje su na snazi u dva entiteta stvorena Dejtonom.² Domaće političke elite nisu ozbiljno pokušale uključiti žensku perspektivu u rasprave o ustavnim reformama, niti su žene imale podršku međunarodne zajednice koja je upravljala ovim razgovorima. Obrazloženje – ili izgovor – bilo je to da su žene de facto uključene time što učestvuju u političkom životu i institucijama BiH, te što su članice političkih partija. No, u stvarnosti, žene nisu dovoljno niti adekvatno zastupljene.

Izostavljanje žena iz mirovnih pregovora nije jedinstveno samo za BiH. Godine 2012, organizacija UN Women objavila je pregled

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Michal Poturovic/mojprijedor.com

'Prijedorske majke' na protestima povodom obilježavanja 30. augusta – Međunarodnog dana nestalih.

31 mirovnog procesa, pokazujući da su samo u 4 % sporazuma učestvovalе žene kao potpisnice. Nedavno su tokom druge runde mirovnih pregovora za Siriju sirijske žene izostavljene iz mirovnih rasprava, uprkos podršci država i međunarodnih nevladinih organizacija te postojanju Rezolucije 1325 "Žene, mir i sigurnost" UN-ovog Vijeća sigurnosti (UNSCR 1325).³ Ne samo da ovo predstavlja kršenje međunarodnih pravnih obaveza već je, prosto rečeno, velika šteta. A kada su značajne međunarodne i lokalne, sirijske ženske organizacije 2014. godine zatražile od UN-a da se pobrine da žene budu uključene u sirijski mirovni proces, rečeno im je da je "politička situacija komplikovana". Mi to znamo. Ali rješenje nije u nastavljanju istih onih podjela koje su i izazvale rat. Istraživanja nam jasno pokazuju da su održiv mir donijeli samo oni mirovni sporazumi u čijoj su izradi učestvovalе žene i koji su, pri izradi okvira za okončanje sukoba, tranziciju i budućnost nacije, uključivali i rodnu analizu.⁴

Stvaranje prostora za učešće žena

Podijeliti ženska iskustva vezana za mirovne sporazume i poslijeratni život postao je imperativ za feminističke mirovne aktivistkinje i aktiviste koji rade na

stvaranju prostora za značajno uključivanje žena i njihovo aktivno učešće u izgradnji mira. Od 2013. godine, nekoliko ženskih organizacija i aktivista/kinja iz BiH, na čelu sa organizacijom Women's International League for Peace and Freedom (Ženska međunarodna liga za mir i slobodu) počele su da se suprotstavljaju političkim elitama i njihovoj navici da isključuju žene, kroz inicijativu pod nazivom 'Žene u borbi za promjene u Siriji i Bosni i Hercegovini'. Prvobitna ideja inicijative je da se teško naučene lekcije bosanskih žena – i tokom rata i poslije njega – moraju analizirati i iskoristiti kako bi se razvile nove, bolje strategije za aktivno i značajno učešće žena u mirovnim procesima. Ovo se znanje može podijeliti sa drugim ženama u sličnim situacijama, kako bi se izbjegle greške te razmotrile i kontekstualizirale dobre prakse. U isto vrijeme, koristi se prilika da se u BiH pronađu novi načini pokretanja ženskog pokreta koji bi bio zasnovan na feminističkim principima i koji bi bio u stanju djelovati mimo etnonacionalističke politike podjela.⁵

Aktivistkinje iz BiH prepoznale su mnoge uspješne, ali i mnoge neuspješne priče u posljednjih 20 godina. Većinu neuspjeha prouzrokovale su dvije stvari: najprije,

manjkav mirovni sporazum čija svrha jeste bila zaustaviti sukob, ali koji u sebi nije sadržavao elemente potrebne za stvaranje održivog mira, i kao drugo, činjenica da žene i civilno društvo nisu učestvovali u mirovnim pregovorima.

Tokom rata, žene su se aktivno bavile posljedicama nasilja i učestvovala su u aktivnostima od ključnog značaja za preživljavanje zajednica; pružale su pomoć interno raseljenim osobama i ženama žrtvama seksualnog nasilja; išle su na posao – uprkos snajperima i granatama – kako bi fabrike nastavile raditi; a neke su čak i za vrijeme rata radile na dijalogu između različitih zajednica. Ipak, nije postojao mehanizam prenošenja tih iskustava i na formalne mirovne pregovore. Rezolucija 1325 UN-ovog Vijeća sigurnosti, kojom se traži aktivno i značajno učešće žena u svim fazama procesa izgradnje mira, usvojena je pet godina nakon završetka rata u Bosni.

Žene su se nastavile organizirati i nakon rata, neke tražeći istinu o nestalim članovima porodice, neke zahtijevajući uključivanje žena u formalnu politiku. Neke žene su također bile na čelu teškog procesa povratka, često na mjestu gdje su mnoge od njih izgubile članove uže porodice ili su i same bile žrtve. One su imale praktično iskustvo i znale su šta je potrebno za održiv povratak – ne samo vraćanje imovine (što je bio glavni fokus međunarodne zajednice) već i pristup ekonomskim, socijalnim i političkim pravima.

Ignoriranje rodni pitanja

Mnogi od poslijeratnih problema mogli su se izbjeći da je bilo ozbiljnog političkog učešća tokom mirovnih pregovora – što znači učešća i predstavnica ženskog civilnog društva kao i rodno osviještenih savjetnika. Nasilje u porodici, trgovina ljudima, zdravlje, obrazovanje, zapošljavanje – sve su ova pitanja sa izraženom rodnom problematikom i trebala su biti dio pažljivo isplanirane tranzicije u poslijeratnoj BiH. Umjesto toga, pitanja za koja se smatralo da su 'ozbiljna' i da su od etnonacionalnog interesa (kao što je obrazovanje) ili od posebnog interesa za političku ekonomiju (kao što su zapošljavanje i zdravlje) iskorištena su u svrhu konsolidacije etnonacionalističkih i neoliberalnih pozicija. Nadležnost nad ovim pitanjima podijeljena

je među etnonacionalističkim elitama u Dejtonu, bez uzimanja u obzir njihovog diskriminirajućeg ili rodnog aspekta.

S druge strane, pitanja koja su prepoznata kao isključivo 'ženska' – i samim tim ne osobito značajna za preraspodjelu moći ili prihoda – ignorirana su u Dejtonu i prepuštena ženskim organizacijama. Klasični primjer je nasilje u porodici, pitanje od najmanjeg etnopolitičkog značaja. Ostavljen je prostor bh. ženama da se bave ovim problemom, a muška politička elita nije se mnogo uplitala, s obzirom na to da nasilje u porodici žene uvijek pozicionira kao žrtve a ne kao subjekte moći ili donositeljice odluka. Iako se nije adekvatno bavilo uzrocima nasilja u porodici, doneseni su novi i unaprijeđeni zakoni koje su inicirale ženske nevladine organizacije, a u parlamentu progurale zastupnice.

Međutim, pitanje ratnog seksualnog nasilja još uvijek je jako ispolitizirano. Nacionalizmi se pokušavaju okoristiti narativom o zločinima počinjenim nad "njihovim ženama". Ovo objektiviranje i komodificiranje ogledalo se u načinu na koji je mirovni proces evoluirao, posebno u odnosu prema pristupu pravdi. Umjesto da se podrži pristup koji se obraća preživjelima i poboljšava njihovu situaciju, što također zahtijeva širi i transformativni utjecaj na društvo, reakcija dijelova elite je u najboljem slučaju bila ambivalentna, dok je u najgoroj varijanti ustvari koristila preživjele za svoje potrebe (ostanka na vlasti). Neki od prigovora ženskih grupa ticali su se upravo ovog transformativnog načina pomaganja žrtvama. No, rješenje je bilo da se 'podari' neka vrsta kompenzacije koja je više ličila na socijalnu naknadu a ne na obeštećenje za pretrpljene ratne traume, što je zapravo dovelo do toga da te žene postanu ovisne o socijalnoj zaštiti. Čak ni ovu vrstu kompenzacije nisu dobile sve preživjele, već samo one koje žive u Federaciji i koje ispunjavaju određene (problematične) kriterije.

U posljednjih 20 godina, bosanske nevladine organizacije morale su postati jako stručne u pružanju usluga kao što je medicinska pomoć ili psiho-socijalna podrška. U međuvremenu, druge institucije poput centara za mentalno zdravlje ili centara za socijalnu zaštitu nisu uradile

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

skoro ništa da unaprijede svoje kapacitete u pružanju usluga i podrške. Zbog toga žrtve danas dobijaju podršku samo putem nevladinih organizacija, a one ovisе o podršci stranih donatora kako bi mogle nastaviti sa svojim izuzetno važnim radom.

Postoji inherentna spona između načina na koji su ove usluge delegirane nevladinom sektoru i postignuća pravosudnog sistema. Neki aspekti formalnog pravosudnog sistema koji je uspostavljen u BiH nakon rata (Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Sud Bosne i Hercegovine itd.) pružili su okvir za određivanje krivične odgovornosti, ali nisu obezbijedili sveobuhvatniju pravdu. Poimanje pravde bilo je isuviše usko, svedeno na procesuiranje i kažnjavanje počinitelja (a to je ono što su na početku zahtijevale i same žrtve).

No, pored uspostavljanja ovih formalnih, pravosudnih mehanizama trebalo je obratiti ozbiljnu pažnju na društvena i ekonomska prava, a poslijeratna rekonstrukcija BiH trebala je biti popraćena transformativnim tranzicijskim procesom. Identificiranje potrebnih rješenja moglo je biti urađeno samo kroz jedan inkluzivni proces, a odsustvo žena značilo je i nezbežan neuspjeh. To nam još uvijek predstavlja izazov, jer se pokazalo da je nemoguće ponovo zadobiti izgubljeno mjesto za pregovaračkim stolom.

Gorana Mlinarević g.mlinarevic@gold.ac.uk
Istraživačica, projekat Gender of Justice (Rod pravde), Goldsmiths, Univerzitet u Londonu.
www.gold.ac.uk/genderofjustice

Nela Porobić Isaković nporobic@wilpf.ch
Kordinatorica projekta, Žene u borbi za promjene u Siriji i BiH, Women's International League for Peace and Freedom (Ženska međunarodna liga za mir i slobodu).
<http://womenorganizingforchange.org/en>
[bosanski jezik]
www.womenorganizingforchange.org

Madeleine Rees mrees@wilfp.ch Generalna sekretarka, Women's International League for Peace and Freedom (Ženska međunarodna liga za mir i slobodu). www.wilpfinternational.org

1. UN Women (2012) *Women's participation in peace negotiations: Connections between presence and influence*, str. 4
<http://tinyurl.com/UNWomen-peace negotiations-2012>
2. Dejtonski mirovni sporazum stvorio je decentraliziranu Bosnu i Hercegovinu, podijelivši zemlju na dva entiteta, Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, sa slabom centralnom vlašću.
3. www.refworld.org/docid/3b00f4672e.html
4. Vidi, naprimjer, Paffenholz T (2014) 'Civil Society and Peace Negotiations: Beyond the Inclusion–Exclusion Dichotomy', *Negotiation Journal*, Broj 30, Izdanje 1, str. 69-91.
5. Izvještaji sa svih rasprava dostupni na: <http://womenorganizingforchange.org/en/events/retrospective-exercise/>

Tumačenja Aneksa 7: Ispitivanje utjecaja na izbjeglice koje su ostale u UK

Gayle Munro

Naglašavanje ključne uloge povratka izbjeglica za budućnost Bosne i Hercegovine nosi rizik minimaliziranja djelatnosti onih koji su odabrali da ne iskoriste pravo garantirano Aneksom 7.

Za većinu ljudi iz Bosne i Hercegovine (BiH) koji danas žive u Ujedinjenom Kraljevstvu (UK), rat 1992–1995. neposredno je utjecao na njihovu odluku da napuste rodnu zemlju, te da se privremeno ili stalno nastane u UK. Oni koji su devedesetih došli u UK pripadali su jednoj od tri grupe: oni koji dolaze zahvaljujući bosanskom projektu vlade UK (grupa od 1000 osoba koje je Visoki komesar

UN-a za izbjeglice ili Crveni krst identificirao kao osobito ranjive; mnogi od njih bili su nekadašnji zatvorenici koncentracionih logora), oni koji dolaze samostalno ili oni koji su evakuirani iz medicinskih razloga.

Pouzdanost kvantitativnih podataka o migraciji u UK ne ostavlja prostora za tačne procjene broja ljudi iz BiH koji još uvijek borave u UK, iako predstavnici zajednice

procjenjuju da ih je oko 10.000. Mnogi ljudi koji su pobjegli od sukoba u međuvremenu su se vratili – i naravno da je u potpunosti ispravno da nakon nasilnog sukoba oni koji se žele vratiti 'kući' imaju pravo da to i učine. No, zanimljivo je istražiti pitanje izbora ili djelatnosti onih koji su već izgubili tako mnogo, osobito kada se uzme u obzir način na koji se općenito govori o migraciji i azilu u evropskom (i širem) kontekstu.¹

Insistiranje na povratku

Mnogi tvrde da 'uspjeh' Dejtona zavisi od provedbe Aneksa 7 i povratka izbjeglica, i međunarodna je zajednica zaista sklona naglasiti važnost povratka interno raseljenih osoba i izbjeglica. No, zanimljivo je istražiti moguće motive iza ovog insistiranja na važnosti povratka izbjeglica.

Da li je to insistiranje motivirano, kao što neki tvrde, željom da se naglasi kako djelo 'etničkog čišćenja' ne smije biti nagrađeno zadobijanjem teritorije?² Da li je želja za 'uspješnim' povratkom izbjeglica djelimično pokušaj da se umiri preostali osjećaj krivice zbog katastrofalnih rezultata kolektivnog neuspjeha međunarodne zajednice da pozitivno intervenira u BiH u ranim fazama rata?

Mnoge evropske vlade pokazuju sve veću nespornost da pruže stalno utočište onima koji bježe iz sukoba, a devedesetih je praksa bila da se izbjeglicama iz rata u BiH ponudi 'privremena zaštita' (kao što su to radile, naprimjer, Njemačka i UK). Međunarodna zajednica predstavlja povratak kao nešto što je ključno ne samo za dugoročni uspjeh mirovnog sporazuma već i za konačno emocionalno dobrostanje raseljenih osoba. Da li, pak, postoji mogućnost da sve neumljiviji zakoni o imigraciji nekih evropskih vlada doprinose retorici o važnosti povratka izbjeglica?

Neizbježno je da će rasprava o pomirenju biti, najblaže rečeno, politički i emocionalno nabijena u zemlji gdje mnogi počinitelji nikada nisu odgovarali za svu bol koju su prouzrokovali. U tom smislu, insistiranje da je povratak okosnica uspješnog Dejtona,³ i da navodno treba obezbijediti zaštitu izbjegličkih povratnika moguće

je protumačiti i kao nešto što ima jedno suptilnije, podmuklije značenje. U postratnoj BiH i susjednim zemljama, gdje inicijative pomirenja rijetko kad dolaze od počinitelja, Aneks 7 prebacuje svu težinu očekivanja na žrtve. Oni koji su preživjeli rat već su dobro upoznati sa krivnjom živih. Postoji opasnost da će pridavanje tolikog značaja njihovom povratku i povratku drugih ljudi sličnih njima povećati emocionalni teret onih čija je otpornost već dovedena do krajnjih granica užasima rata ali također i često znatnim stresom koji donosi iskustvo migracije.

Izbjeglice iz BiH koje sam intervjuirala tokom svog istraživanja,⁴ u prosjeku su čekale sedam godina na odluku o svom imigrantskom statusu, a najduži period čekanja iznosio je trinaest godina.⁵ Intervjuirane osobe govorile su o jakom osjećaju fizičke i emocionalne raseljenosti, shvativši da ih, nakon što su ostavili svoje kuće bombardovane ili spaljene do temelja, ili su bili primorani odrediti se svih prava na vlasništvo svoje imovine, u zemljama 'utočišta' čeka samo privremenost i nesigurnost; proveli su godine u vakuumu bez prava na rad, a i bez dokumenata potrebnih kako bi ostvarili privremeni povratak a da pritom ne ugroze ishod svog zahtjeva za dobijanje azila.

Moglo bi se tvrditi kako vjerovanje u ključni značaj povratka izbjeglica za budućnost BiH paradoksalno u sebi nosi rizik zanemarivanja prava nekih od najranjivijih izbjeglica. Bilo bi teško potcijeniti akumulirani i štetni utjecaj na mentalno i emocionalno zdravlje izbjeglice koja je, preživjevši rat i njegove potonje posljedice kao i imigracijski sistem UK, izložena osjećaju emocionalne krivice koji može izazvati tvrdnja da je 'povratak izbjeglica ključan za Bosnu'.

Mada je provedba Aneksa 7 ključna za zaštitu prava onih izbjeglica i interno raseljenih osoba koje žele da se vrate, također je važno prepoznati prava onih koji su odlučili svoj dom osnovati negdje drugo. Prihvatanje odluke ovih izbjeglica da se ne vrate predstavljalo bi pozitivan korak ka prepoznavanju i slavljenju one 'djelatnosti' izbjeglica čiji se nedostatak tako često oplakuje u studijama o prisilnoj migraciji.⁶

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Gayle Munro gayle.munro@salvationarmy.org.uk
 Rukovoditeljica istraživanja, Salvation Army
 (Vojska spasa). www.salvationarmy.org.uk

Sadržaj ovog članka ne mora nužno odražavati
 stav Vojske spasa.

1. Vidi *Forced Migration Review* broj 51 (planiran za decembar 2015. godine) na temu 'Destination: Europe'. www.fmreview.org/destination-europe
2. Dahlman C and Tuathail G Ó (2005) 'The legacy of ethnic cleansing: The international community and the returns process in post-Dayton Bosnia-Herzegovina', *Political Geography* 24(5): 569-599. www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0962629805000223
3. Vidi, na primjer, 'Albright urges Bosnian refugee return', BBC News, 31. august 1998.

<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/161970.stm> i 'Bosnia: Dayton will collapse unless refugees return', novembar 1997. <http://refugeenews.tripod.com/nov97bosnia.htm>

4. Istraživanje na kojem je zasnovan ovaj rad provedeno je u periodu 2008–2013, kada je autorica bila doktorantica na Odsjeku za geografiju Univerzitetskog koledža u Londonu. U vrijeme projekta, ispitanici su živjeli u UK u prosjeku oko 15 godina; velika većina ih je stigla između 1990. i 1995.
5. Neki su dobili status izbjeglice, dok je drugima produžena privremena zaštita da bi naposljetku dobili dozvolu za trajni ostanak.
6. Turton D (2003) 'Conceptualising Forced Migration', RSC Working Paper br. 12, Centar za izbjegličke studije, Univerzitet u Oksfordu www.rsc.ox.ac.uk/publications/conceptualising-forced-migration

Glasanje u odsutnosti i njegova uloga u podsticanju povratka

Dorđe Stefanović i Neophytos Loizides

Kada postoji stvarna mogućnost povratka, šta utječe na odluku prisilnih migranata da se vrate u prijeratna mjesta boravišta, često uprkos veoma teškim uslovima? Kakvu ulogu može imati glasanje u odsutnosti?

Veliki broj žrtava 'etničkog čišćenja' vratilo se u svoje domove širom Bosne i Hercegovine (BiH), ali nijedna općina nije bila uspješnija u poništavanju posljedica etničkog čišćenje mirnim putem od Drvara u Zapadnoj BiH. Godine 1991, 97 posto od ukupnih 17.000 stanovnika Drvara bili su Srbi. Nakon napada hrvatskih vojnih snaga u septembru 1995, izvorno stanovništvo svedeno je na 83 starije osobe koje su živjele u izoliranim selima. No, 2000. godine, 70 % lokalnog stanovništva činili su srpski povratnici, čime je Drvar postao prva općina koja je većinu prijeratnog stanovništva povratila mirnim povratkom.¹

Ne samo da su se prijašnji stanovnici Drvara počeli vraćati u velikom broju prije velikog talasa povratka koji je 1999–2000. zahvatio čitavu zemlju, već su uspjeli pobijediti na lokalnim izborima, osvojiti veliku zastupljenost u policijskim snagama i javnoj upravi, te povratiti demografski status koji su imali prije rata. To su učinili uprkos veoma snažnom otporu sa nekih strana.

Ovaj članak kombinira rezultate terenskog istraživanja rađenog na području Drvara 2011. godine i podatke sakupljene u BiH u junu i

julu 2013,² uključujući i podatke o trenutnim raseljenim osobama i povratnicima. Ankete za raseljenim osobama rade se relativno rijetko, iz više razloga. Rizično ih je raditi zbog lične sigurnosti ispitanika, politički su osjetljiva stvar i teško je dobiti reprezentativan uzorak raseljenih ispitanika. U ratnim zonama, prisilni migranti predstavljaju ranjive ali pokretljive populacije; njihova ranjivost čini ih jako bitnim za društvena istraživanja, ali je zbog njihove pokretljivosti ujedno jako teško utvrditi reprezentativnost u procedurama izbora uzorka. Zato se studije te vrste često fokusiraju na dostupnu populaciju u izbjegličkim kampovima ili susjedstvima, zanemarujući osobe koje su bolje integrirane unutar šireg stanovništva. Na koncu, vlade te međunarodne i nevladine organizacije često su prisiljene donositi odluke bez konsultiranja sa ranjivim grupama.

Sudeći prema podacima koje smo prikupili, žene i žrtve ratnog nasilja manje su spremne na povratku, čime se potvrđuje uloga koju u odluci o povratku igraju sigurnost i sjećanja na dom. Također, stariji Bosanci sa pozitivnim uspomenu na

prijeratne međuetničke odnose spremniji su na povratak od mlađih osoba ili osoba sa lošim uspomjenama. Manja je vjerovatnoća da će se visokoobrazovani prisilni migranti vratiti, što je vjerovatno povezano sa lakšom ekonomskom integracijom ovih ljudi u novim mjestima prebivališta. Najmanju spremnost na povratak pokazale su mlade žene, što može biti povezano sa većim brojem prilika za žene u urbanim dijelovima Bosne (ili zapadnim zemljama izgnanstva) nego u malim gradovima ili ruralnim područjima Bosne. I konačno, veći su izgledi da će se osobe raseljene sa područja u kojima je stopa povratka visoka i same htjeti vratiti.

Iskustvo povratka u Bosni ukazuje na nekoliko ograničenja međunarodno sponzoriranog održavanja mira. Čak i u onim gradovima gdje je zahvaljujući naporima zajednice došlo do uspješnog povratka, masovni povratak nije popraćen dobro osmišljenim i dovoljno finansiranim lokalnim programima ekonomskog razvoja. Zbog toga su mnogi povratnici ponovo otišli, uglavnom iz ekonomskih razloga – da pronađu posao. Dok su u prošlosti gradovi u BiH bili u velikoj mjeri multietnični, danas su zapanjujuće monoetnični. Ipak, postoje primjeri uspješnog povratka u manjim, monoetničkim gradovima i selima, osobito na području Drvara.

Koalicija za Drvar

Udruženje raseljenih osoba iz Drvara (Koalicija za Drvar) osnovano je kada je onima koji su se željeli vratiti postalo jasno da vlasti u različitim dijelovima BiH nisu istinski zainteresirane da im omoguće ostvarivanje prava na povratak. Jedno od prvih postignuća vođa Koalicije za Drvar je to što su uspjeli ubijediti svoje pristalice da glasaju u prijeratnim mjestima boravka, protivno željama onih koji su računali na glasove raseljenih Srba kako bi učvrstili svoju kontrolu u dijelovima BiH gdje su sada boravili pretežno Srbi.

Članom IV Aneksa 3 Dejtonskog mirovnog sporazuma propisano je da se "od državljana koji više ne žive u općini u kojoj su prebivali 1991. očekuje da u toj općini glasaju, bilo lično bilo u odsutnosti."⁴³ Ova odredba o izborima omogućila je izbjeglicama

Miješane grupe srpskih i hrvatskih povratnika u selu Bukve, 2001.

i interno raseljenim osobama da glasaju u odsutnosti u svojim prijeratnim domovima a 1997, naprimjer, Mile Marčeta izabran je za načelnika Drvara zahvaljujući glasanju u odsutnosti. Čovjek kojega su međunarodni mediji opisali kao "simbol nade u zemlji mržnje", načelnik je uspio ubijediti oko 1600 do 2000 izbjeglica da se zajedno sa njim vrate u općinu. Uprkos hrvatskom otporu, ubistvu dvoje starijih povratnika te pokušaju ubistva samog Marčeta, prisilni migranti uspjeli su da se vrate na svoja zemljišta. Koalicija za Drvar ne samo da je pomogla poništiti etničko čišćenje, već je imala i ključnu ulogu u zadobijanju podrške međunarodne zajednice kao i lokalne podrške multietničke Koalicije za povratak prognanih koja je djelovala širom zemlje.

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

UNHCR/R. Chafesani

Poster Koalicije za Drvar prikazivao je veliku žutu mapu čitave Bosne i Hercegovine i sliku kuće sa malim dimnjakom. Na posteru je pisalo: "Hoću kući."

Primjer Drvara naglašava koliko je glasanje u odsutnosti važno za uspješan povratak. U Drvaru, mnoge interno raseljene osobe nastavile su glasati u svojim prijeratnim općinama, čak i dok su bile u izgnanstvu. Kao što je to propisano članom 20.8 Izbornog zakona BiH, glasanje u odsutnosti za raseljene osobe ostat će na snazi sve dok Visoki predstavnik UN-a ili Parlamentarna skupština BiH⁴ ne donese drugačiju odluku. Glasачka prava bila su ključni dio Dejtonskog ustroja – za razliku od drugih UN-ovih mirovnih posredovanja, kakav je Ananov plan za

Kipar koji sadrži značajna ograničenja političkih prava raseljenih osoba. Kako bi se izbjegla situacija gdje u poslijeratnim društvima općinske vlasti predstavljaju isključivo nove ili stare stanovnike, ali ne i obje grupe podjednako, mirovni sporazumi bi trebali kombinirati glasanje u odsutnosti sa sistemima dijeljenja moći na lokalnom nivou⁵ – a upravo to nedostaje u Dejtonu. Takvi institucionalni mehanizmi mogli bi omogućiti izbjeglicama i interno raseljenim osobama da održe finansijske, institucionalne i političke veze sa svojim mjestom porijekla.

Mogu li se slučajevi uspješnog povratka u BiH ponoviti u drugim poslijeratnim društvima? Iako su neki uslovi specifični za Bosnu i teško da mogu biti ponovljeni – kao što je iznimno veliko prisustvo međunarodnih agencija čime je *de facto* stvoren protektorat – neki bi mogli uspjeti i na drugim mjestima. Ako poslijeratni dogovor omogućiti prisilnim migrantima da glasaju na lokalnim izborima u mjestima raseljenosti (putem mehanizma glasanja u odsutnosti), prisilni migranti mogli bi mirnim putem ponovo ostvariti učešće u lokalnim političkim institucijama i biti ohrabreni da se vrate.

Đorđe Stefanović djordje.stefanovic@smu.ca
Asistent, Odsjek za sociologiju i kriminologiju,
Univerzitet Saint Mary. www.smu.ca

Neophytos Loizides n.loizides@kent.ac.uk
Vanredni profesor, Analiza međunarodnih
sukoba, Škola za politiku i međunarodne
odnose, Univerzitet u Kentu. www.kent.ac.uk

1. International Crisis Group (maj 2000) *Bosnia refugee lojarm breaks: is the international community ready?* ICG Balkans, Izvještaj br. 95. <http://tinyurl.com/ICG-Bosnia-May2000>

2. Podatke je prikupila kompanija Ipsos BH iz Sarajeva, uz finansijsku pomoć Istraživačkog vijeća za društvene i humanističke nauke iz Kanade (Humanities Research Council of Canada), u sklopu projekta 'The Way Home: Peaceful Voluntary Return Project'. Raniju studiju koja se bavi povratkom u zajednice, vidi Stefanović D i Loizides N (2011) 'The Way Home: Peaceful Return of Victims of Ethnic Cleansing', *Human Rights Quarterly*, 33 (2): 408-430.

3. Vidi www.refworld.org/docid/3de495c34.html

4. Vidi https://www.izbori.ba/Documents/documents/English/Laws/Election_Law_of_BiH-eng.pdf

5. Vidi www.refworld.org/docid/3ae6a6e84.html

Dom nakon Dejtona: Interno raseljene osobe u Sarajevu

Gruia Badescu

Iskustva raseljenih osoba u Sarajevu pokazuju da život u mjestu koje ljudi smatraju sigurnim i koje pruža prilike može biti poželjniji od povratka u mjesto porijekla. Participatorni urbani projekti mogu pomoći u poticanju osjećaja pripadanja zajednici koji i dalje nedostaje.

Procjenjuje se da je oko 90.000 trenutnih stanovnika Sarajeva, glavnog grada Bosne i Hercegovine (BiH), živjelo drugdje u BiH prije rata. Neki su došli u Sarajevo da traže posao u godinama nakon rata, ali je za mnoge život u Sarajevu počeo zbog raseljavanja tokom rata. U mnogim mjestima širom svijeta, urbane interno raseljene osobe, kao kategoriju sa specifičnim profilom, lokalne vlasti ignoriraju ili ih, u nekim slučajevima, negativno izdvajaju. Iskustvo raseljenih osoba koje sada žive u postdejtonskom Sarajevu može pomoći u kreiranju djelovanja i politike, kako u BiH tako i u drugim kontekstima urbane raseljenosti.

Sarajevo

Aneksom 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma predviđa se pravo interno raseljenih osoba na povratak "u svoje domove", a ne "u države porijekla" kako predviđa ustaljeni okvir UNHCR-a. Ova specifičnost temelji se na želji međunarodnih aktera da proces 'etničkog čišćenja', koji nisu zaustavili tokom rata, vrate unazad. Pored toga, postoji i stajalište da su ljudi duboko povezani sa određenim mjestom. To Roger

Zetter naziva "mitom doma", gdje je naglasak na geografskoj lokaciji mjesta za koje se smatra da ostaje 'dom' bez obzira na sve. Zbog toga je u postdejtonskoj BiH naglasak bio na restituciji imovine i povratku. Na prvi pogled, bio je to uspješan proces jer su mnogi ljudi vratili svoju imovinu, a preko milion osoba se vratilo u BiH. Međutim, u praksi su mnogi svoju imovinu nakon povratka prodavali i to najčešće pripadnicima novih većinskih grupa na dotičnim lokalitetima.

U potrazi za 'mirnim terenom' (cool ground)

Alternativa pristupa 'povratka domu' je pristup 'potrage za mirnim terenom' u kojem su odluke ljudi da ostanu negdje drugo povezane sa osjećanjem sigurnosti i prilikama koje pronalaze na novim lokacijama.¹ Za mnoge raseljene Bosance, povratak u predratne domove značio bi da žive kao manjima među pripadnicima druge etničke grupe, što i dalje može uzrokovati osjećaj nesigurnosti i strah od sukoba. Nadalje, sa padom socijalističke industrijske ekonomije, povratak znači izbor između nezaposlenosti i življenja od zemlje, čemu mlađe generacije nisu naklonjene.

Mjesta koja predstavljaju 'miran teren', s druge strane, pružaju sigurnost, u smislu da pružaju zaštitu od mogućeg animoziteta, ogorčenosti ili sukoba, kao i bolje izgleda za zaposlenje. Dok je za neke miran teren bila neka zemlja u inostranstvu, drugi su ga pronašli u velikim gradovima poput Sarajeva, gdje je ekonomija u boljem stanju nego u ostalim dijelovima BiH. Život sa ljudima sa kojima dijele jezik, a često i religijski i općenito kulturni kod, za neke je bio poželjniji od života negdje drugo i potrebe da se suočavaju sa različitim jezicima i kulturama.

Većina raseljenih osoba koje sam intervjuirao u Sarajevu rekly su mi da se

u tom gradu osjećaju kao kod kuće.² Za neke osjećati se kao kod kuće znači provesti dovoljno vremena na određenom mjestu i naviknuti se na njega. Za druge osjećati se kod kuće znači biti okružen podržavajućim i angažirajućim društvenim mrežama. Za neke je Sarajevo postalo dom jer je relativno veliki grad i stoga istovremeno mjesto anonimnosti i novih otkrića. Za druge je, pak, veličina grada izazivala usamljenost i sputavala osjećaj zajednice.

Jedna od prepreka da se ljudi osjećaju kod kuće u Sarajevu je animozitet i arogancija koju pokazuje predratno stanovništvo. Kako je većina raseljenih istog etniciteta i religijske pripadnosti kao i nova demografska i politička većina (odnosno, Bošnjaci), moglo se očekivati da će njihova integracija biti nesmetana te da će je vlasti olakšavati, a lokalno stanovništvo prigrliti. Ono što se ustvari desilo opovrgava tu pretpostavku. Lokalci se pozivaju na ideju sarajevskog duha, kojom označavaju prefinjenu urbanu kulturu Sarajeva, a došljake (novajlije, pridošlice, došlje) predstavljaju kao ruralne, primitivne, tradicionalne, religijske radikalne – što su osobine sažete u pojmu nekulturnih, onih koji nisu u stanju da se prilagode gradu.

Brojne urbane interno raseljene osobe koje sam intervjuirao osvrnule su se na percipirane razlike između ruralnih ('neobrazovanih') i urbanih ('obrazovanih') došljaka:

"Taksisti pričaju o ljudima koji su došli ovdje: ... [došljaci] su neobrazovani, ne znaju se ponašati, bacaju smeće kroz prozor, a ne u kontejner, i rade sve te glupe stvari. Siguran sam da ima i takvih, ali nisu svi isti. Ja sam obrazovan, ne bacam smeće kroz prozor...." (Vedađ, 44)

"Ima mnogo animoziteta. Ljudi misle da ako su negdje rođeni time su odmah plemenitiji. Ali onda se zapitaš – [...] misliš da si bolji od mene samo zato što si rođen ovdje?" (Nihad, 47)

Postojanost podjela unutar sarajevske urbane populacije ukazuje na to da stambene mreže,³ mreže zapošljavanja i podrške treba da prate razvoj zajednice. Podjele između grupa mogu se ublažiti koncentriranjem na zajedničke izazove i prilike, radom na zajedničkoj viziji u korist svih. Jedna od oblasti u kojima se ovo može ostvariti je

urbanističko planiranje i razvoj. U intervjuima se pokazalo da većina stanovnika, kako raseljenih tako i onih koji to nisu, ima slične probleme urbanog življenja – koji se odnose na zaposlenost, saobraćaj, urbane sadržaje – te da rad na rješavanju ovih problema može pomoći u učvršćivanju osjećaja zajednice.

Humanitarni akteri trebaju više pažnje posvetiti urbanim pitanjima i potrebama urbanih interno raseljenih osoba. Jedan od mogućih pravaca djelovanja bio bi da humanitarni akteri zagovaraju kod lokalnih vlasti za potrebu uključivanja lokalnih stanovnika svih profila – uključujući i interno raseljene osobe – u male projekte u zajednici (u saradnji sa NVO-ima u lokalnoj zajednici) i u šire participatorno planiranje i razvojne sheme. Važno je, ipak, ne odvajati interno raseljene osobe u siromašnim zajednicama i time riskirati da se stvori animozitet između starosjedilačke zajednice i interno raseljenih osoba; projekti bi radije trebali da se bave cjelokupnim strukturalnim problemima područja i temama koje su od interesa za sve stanovnike.⁴ Takav pristup bi poticao osjećaj pripadanja među ljudima i olakšao inkluzivniju urbanu viziju.

Gruia Badescu gb413@cam.ac.uk
Doktorant, Centre for Urban Conflicts Research
(Centar za istraživanje urbanih sukoba),
Univerzitet u Cambridgeu.
www.urbanconflicts.arct.cam.ac.uk

1. Vidi Allen T (ur.) (1996) *In Search of Cool Ground: War, Flight & Homecoming in Northeast Africa*. James Currey; također vidi rad Stefa Jansena o bosanskim interno raseljenim osobama.

2. U periodu 2013–2014. godine, intervjuirao sam urbane interno raseljene osobe u Sarajevu koje imaju različita porijekla, urbana i ruralna, koje su u Sarajevu došle direktno kao interno raseljene osobe ili su prvo bile izbjeglice u inostranstvu. Iskreno se zahvaljujem organizaciji CESI na pomoći koju su pružili u ovom istraživanju, a posebno direktorici CESI-ja, dr. Selmi Porobić, na njenoj podršci. U moje istraživanje o interno raseljenim osobama nije uključeno Istočno Sarajevo (Republika Srpska); za više informacija o sarajevskim interno raseljenim Srbima u Istočnom Sarajevu, vidi studiju Armakolas I 'Sarajevo No More? Identity and the Experience of Place among Bosnian Serb Sarajevans in Republika Srpska', u Bougarel X, Helms E i Duijzings G (ur.) (2007) *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*. Ashgate.

3. Dostupnost stambenih kapaciteta nije bila problem u Sarajevu na kraju rata, što je neobično za interno raseljene osobe, jer je većina sarajevskih Srba pobjegla iz grada, napuštajući stambene prostore. Pored toga, na brdima oko grada došlo je do jeftinije, neformalne gradnje stambenih jedinica.

4. Poznato kao integrirani urbani razvoj zasnovan na području.

Zbirni efekat raseljenosti zbog sukoba i zbog prirodne katastrofe u Bosni i Hercegovini

Wesli H Turner

Neke od interno raseljenih osoba koje žive u produženom raseljenuštvu u Bosni i Hercegovini, poput interno raseljenih Roma, posebno su bile ranjive na posljedice poplava i klizišta u maju 2014.

Tokom nekoliko dana u maju 2014. godine, Bosna i Hercegovina (BiH) doživjela je najobilnije kiše u proteklih 120 godina. Potop je doveo do plavljenja rijeka Bosne, Drine, Une, Save, Vrbasa i njihovih pritoka, čime je oštećeno 43.000 kuća, a pokrenuta klizišta su uništila dodatnih 1952 kuće u 81 općini.¹ Poplave su pogodile više od 1,5 miliona ljudi (skoro 39 % stanovništva) i raselile oko 90.000 osoba.

Mnoge osobe raseljene poplavama bile su interno raseljene osobe povratnici, bivše raseljene osobe koje su se lokalno integrirale i interno raseljene osobe koje i dalje žive u produženom raseljenuštvu nakon sukoba, kao i već ranjive grupe poput žrtava seksualnog nasilja u ratu i žrtava mina. Ponovno su bile prisiljene napustiti svoje domove i tražiti utočište kod rodbine ili prijatelja ili u privremenim smještajnim objektima.

Interno raseljene osobe u područjima sklonim opasnostima

Prioritizacija povratka – koju utvrđuje država i međunarodna zajednica – između 1999. i 2005. pogoršala je stepen ranjivosti nekih interno raseljenih osoba, posebice interno raseljenih Roma. Oni koji se nisu željeli vratiti i nisu dobili finansijsku pomoć, često su se naseljavali u rizičnim područjima blizu obala rijeka koje su podložne poplavama ili na obroncima brda koji su skloni klizištima, jer su jednostavno gradili na praznim zemljištima. Bez prava vlasništva i drugih prava nad svojom imovinom, mnoge interno raseljene osobe u ovakvim situacijama nalaze se pod konstantnom prijetnjom da će ih vlasti deložirati. Pored toga, upotreba jeftinih građevinskih materijala i angažiranje nestručnih radnika dovelo je do toga da su najranjivije interno raseljene

osobe i izbjeglice iz rata od prije 20 godina ponovno osobe podložne raseljavanju, ovaj put uslijed prirodne katastrofe.²

Nacionalni akcioni plan za rješavanje problema Roma u oblasti stambenog zbrinjavanja poziva na legalizaciju neformalnih naselja i nezakonito izgrađenih kuća, kao i na donošenje pogodnijeg zakonodavnog okvira, ali on još uvijek nije u potpunosti proveden,³ a na državnom nivou još uvijek nije donesen propis o legalizaciji neformalno izgrađenih stambenih jedinica. Rješavanje imovinskih sporova oko zemljišta na kojima su te kuće izgrađene ostaje općinska/kantonalna odgovornost dva 'entiteta' i Brčko distrikta.

Istovremeno se novoraseljeni Romi i dalje suočavaju sa diskriminacijom u pristupu pomoći. U intervjuima koji su provedeni sa 373 raseljene romske porodice u 20 općina, 45 % njih su rekly da su im kuće uništene poplavama ili klizištima 2014. godine.⁴ Oni koji su bez odobrenja i građevinske dozvole gradili na javnom zemljištu nemaju pravo tražiti pomoć za obnovu zbog pravnog zahtjeva da se mora dostaviti dokaz o vlasništvu nad uništenom imovinom. Nije jasno kakva će biti i da li će postojati pomoć u stambenom zbrinjavanju neformalnih stanara i drugih nevlasnika.

Postavljanje prioriteta u skladu sa potrebama, ne uzrokom raseljenosti

BiH je primila pomoć od bilateralnih donatora, međunarodnih organizacija i Evropske unije (EU) za rješavanje raseljenosti uzrokovane poplavama 2014. godine. U sklopu toga, identifikirani su i objekti za zbrinjavanje onih koji nisu mogli ostati u svojim domovima. U kontekstu jednog drugog programa (CEB IF⁵) za zatvaranje

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

svih kolektivnih centara, koji je finansirala Razvojna banka Vijeća Evrope, postalo je važno napraviti razliku između skloništa za osobe interno raseljene sukobom i one koje su raseljene zbog poplava i klizišta. Nova skloništa su postala poznata kao 'objekti za privremeni smještaj' da se ne bi pomiješala sa 'kolektivnim centrima' u kojima su i dalje smještene osobe interno raseljene sukobom.

Kada se u zemlji dese višestruki talasi raseljavanja, prioritet treba dati najranjivijim grupama. Nakon početnog priliva postpoplavne pomoći, mnoge organizacije su se zabrinule da će raseljenost uzrokovana poplavama preokrenuti napredak koji je postignut u povratku i lokalnoj integraciji osoba interno raseljenih sukobom, odložiti rad na unapređenju životnih uslova interno raseljenih osoba u kolektivnim centrima, te poljuljati opredijeljenost donatora da doprinese 'povratku nakon sukoba' (ukoliko bi donatori odlučili da pomognu onima koji su raseljeni tokom nedavne prirodne katastrofe, a ne onima koji su raseljeni prije 20 godina).

Ovaj posljednji strah nije bio neutemeljen. Odmah nakon poplava, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i EU odobrili su preusmjeravanje sredstava namijenjenih za okončavanje raseljenosti uzrokovane sukobom na raseljene zbog poplava i klizišta. Naglasak je bio na ranjivim populacijama, koje uključuju i 'romske i raseljene zajednice' ali je ostao zahtjev da se mora predočiti dokaz o vlasništvu (da bi se ispunili uslovi za pomoć u obnovi) i nije bilo jasno da li će prethodna pomoć koju su osobe raseljene sukobom primile utjecati na njihovu kvalificiranost za pomoć povezanu sa poplavama. Nije postojala zvanična smjernica za djelovanje donatora ili vlasti u ovom smislu.

Konačno, Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica – iz jednog od dva entiteta koji upravljaju BiH – preusmjerilo je sredstva namijenjena osobama raseljenim sukobom i iskoristilo ih da se prvo pomogne ljudima koji su dvostruko raseljeni, jednom zbog suboka i onda ponovno zbog poplava i klizišta. Najveće pitanje se

Fotografija koju je napravila slovenačka helikopterska ekipa dok su pružali pomoć ljudima pogođenim poplavama u Bosni i Hercegovini 2014.

odnosi na pomoć za obnovu stambenih jedinica koje su neformalno izgrađene, jer i dalje ne postoji zakonodavstvo ili pravni režim da se pomoć u obnovi pruži onima koji su kuće neformalno gradili – prvenstveno interno raseljenim Romima.

Došlo je do određenog napretka u smislu da općine sada mogu besplatno dodjeljivati zemljište osobama koje su izgubile kuće u klizištima. Romi koji ispunjavaju postavljene uslove mogu tražiti takvu vrstu pomoći, ali se i dalje traži predočavanje nekog dokaza o vlasništvu, koji mnogi od njih nemaju. Raspodjela slobodnog zemljišta u općinama ne rješava adekvatno stambene potrebe ili specifične probleme – poput problema s dokumentacijom – s kojima se suočava romska zajednica. Potrebni su inovativni pristupi kojim bi se svi ovi izazovi prevazišli.

Wesli H Turner wesli.turner@gmail.com
Regionalna analitičarka, Internal Displacement Monitoring Centre (Centar za praćenje interne raseljenosti). www.internal-displacement.org

1. Procjena potreba za oporavkom u Bosni i Hercegovini, poplave 14-19. maj, Evropska unija, 19. maj 2014. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/floods/rna-executive-summary.pdf
2. Pored toga, mnogi interno raseljeni Romi nemaju zvaničan status interno raseljenih jer nemaju lične dokumente potrebne za registraciju.
3. Akcioni plan za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, Vlada Bosne i Hercegovine, 2013, str. 28. <http://tinyurl.com/BiH-Action-plan-Roma-2013> (na bosanskom jeziku)
4. IOM (juni 2014) *Impact of the Floods and Landslides in Bosnia and Herzegovina on the Affected Roma Population: First Assessment Results*.
5. Vidi članak Mayne A 'Bosnia and Herzegovina 20 years after Dayton', str. 8-11.

Prijedor: Ponovno zamišljanje budućnosti

Damir Mitrić i Sudbin Musić

Javna memorijalizacija u Bosni i Hercegovini danas predstavlja čin sjećanja ne samo na one koji su tokom sukoba ubijeni već i na multietničku stvarnost prošlih vremena. Ta artikulacija se, međutim, opstruira u gradovima poput Prijedora.

Političke elite postdejtonske Bosne i Hercegovine (BiH) pažljivo nadgledaju svoje historije o onome 'šta se desilo' tokom rata, kroz nastavne planove i programe u školama, javne emitere, javne događaje i memorijale koji na svim stranama uglavnom prepričavaju neiznijansiranu priču o žrtvi i počinitelju. Važna komponenta u ovome postalo je i nametanje embarga na sjećanja o predratnoj BiH.

Na sjeverozapadu grada Prijedora, sistematski provođena politika etničkog čišćenja rezultirala je ubistvom 3173 stanovnika koje su ubile srpske vlasti, a jedna trećina je stradala u zloglasnim koncentracijskim logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje.

Potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma u novembru 1995. godine, Prijedor je potpao pod jurisdikciju Republike

Srpske (RS), a među poslijeratnim političkim vodstvom dominirali su oni koji su grad 'etnički čistili' od nesrpskog stanovništva.¹ Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma propisao je pravo svih izbjeglica i raseljenih osoba da se slobodno vrate u svoje domove i u Prijedoru je relativno uspješno proveden u odnosu na druge dijelove BiH; u periodu od 1998. do 2003. godine, oko 10.000 Bošnjaka se odlučilo vratiti u rodno mjesto.

Međutim, samo se 20 % izvornog bošnjačkog stanovništva vratilo zastalno. Do 2007. godine, primarni pokretač povratka bila je potreba da se vrati i obnovi uništena privatna imovina. Nakon toga je došlo do stagnacije u povratku, a mnogi povratnici su odlučili da se presele preko međuentitetske granične linije u bošnjačko-hrvatsku Federaciju ili da se pridruže srodnicima u egzilu širom svijeta. Većinu godine njihove

lijepo renovirane kuće zjape prazne u Prijedoru. Uz stanovništvo koje stari i ekonomiju koja ne nudi nikakve prilike mladim ljudima – koji sve više napuštaju grad – Prijedor se suočava sa mogućim ponovnim praznjenjem.

Politika memorijalizacije Jednako zabrinjavajuća je i politički sankcionirana kultura negiranja ratnih zločina počinjenih nad nesrpskim stanovništvom.

Sudbin Musić

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

Lokalne vlasti redovno koriste svoju političku moć da se umiješaju u javne memorijalizacije ili da ih zabrane. Najočitiiji slučaj desio se u maju 2012. godine kada je gradonačelnik Marko Pavić dao instrukciju policiji da zaustavi planiranu komemoraciju kojom se obilježavala dvadeseta godišnjica od ubistva 266 žena i djece u Prijedoru, a zabranio je i iduće okupljanje planirano za 10. decembar te godine. U međuvremenu, osobe koje su preživjele zloglasni koncentracijski logor Omarska i dalje čekaju na svoje službeno mjesto sjećanja.

Lokalna vlada je 2004. godine prodala industrijski kompleks Omarska najvećem svjetskom proizvođaču čelika, kompaniji ArcelorMittal Steel, koja je u više navrata zabranjivala pristup bivšem koncentracijskom logoru u komemoracijske svrhe. Najkontroverznije je bilo odbijanje kompanije da dozvoli pristup kompleksu Omarska 2012. godine kada se obilježavala dvadeseta godišnjica od uspostavljanja koncentracijskog logora 1992. Tek nakon intenzivnog pritiska javnosti, uprava je konačno dozvolila da se nastavi sa obilježavanjem.

Prostorije kompleksa Omarska predstavljaju mnogo više od polja ubijanja

u krvavom ratu. Kao oslonac predratnog jugoslovenskog Prijedora, također utjelovljuju sjećanja na vrijeme prije sukoba. Bila su to mjesta u kojima su komšije radile jedan kraj drugog gradeći prosperitet općine, prosperitet koji su svi dijelili. Tako da je memorijalizacija onoga što se desilo 1992. godine također čin sjećanja na raniju multietničnu stvarnost – a upravo to ponovno zamišljanje prošlosti lokalne vlasti odlučno nastoje negirati.

Nemogućnost pomirenja jedinstva i etničkog čišćenja u srži je problema s kojim se današnja BiH suočava. Kako su moje komšije mogle mutirati u moje ubice? Možda je nemoguće odgovoriti na ovo pitanje, ali je njegova artikulacija u javnim prostorima nužan temelj za budućnost koja obuhvata sve narode zemlje.

Damir Mitrić d.mitric@latrobe.edu.au
Istraživač na postdokoratu, Univerzitet La Trobe,
Melbourne. www.latrobe.edu.au

Sudbin Musić sudba8@hotmail.com
Suosnivač udruženja Mostovi za budućnost.
www.mojprijedor.com

1. Ito A (2001) 'Return to Prijedor: Politics and UNHCR', *Forced Migration Review* issue 10
www.fmreview.org/sites/fmr/files/textOnlyContent/FMR/10/11.htm

Orbita ArcelorMittal-a

U maju 2012. godine desio se prilično bizaran obrat – mjesec dana pred otvaranje Olimpijskih igara u Londonu, osobe koje su preživjele logor Omarska optužile su ArcelorMittal Steel da je u izgradnji 115 metara visoke skulpture nazvane *ArcelorMittal Orbita* za Olimpijski park u Londonu korištena željezna ruda iz prijedorskog rudnika. Kako su tvrdili da je željezna ruda iskopana na lokaciji Omarske i da sadrži tijela i dalje nestalih Bošnjaka koji su razbacani po neoznačenim masovnim grobnicama (tvrdnja koju je kompanija negirala), preživjeli su skulpturu prisvojili kao memorijal u egzilu za Omarsku.

Za preživjele Bošnjake, skulptura *Orbita* označava tugu koju u svom rodnom gradu ne mogu javno dijeliti i baca dužu sjenu na prošlo vrijeme u kojem nisu mogli ni zamisliti gubitke koji su uslijedili. Činjenica je da se nalazi blizu londonske olimpijske vatre i da čak i oblikom podsjeća na sarajevsku Olimpijadu iz 1984. – kada su današnje 'žrtve' i 'počinitelji' bili komšije u zemlji koja je ponosno gledala na svijet i pokazivala mu svoje multietnično društvo. *Orbita* također predstavlja i ekonomsku opustošenost Prijedora koju danas proživljavaju nezaposleni povratnici; željezna ruda koja je nekada predstavljala sigurnost prosperitetnog grada danas je u rukama multinacionalne kompanije.

Masovne evakuacije: Učenje iz prošlosti

Caelin Briggs

Dvadeset godina nakon evakuacija iz bosanskih 'sigurnih zona', humanitarni radnici se i dalje bore sa dilemama oko humanitarnih evakuacija.

Od 1993. do 1995. godine, humanitarni akteri imali su više neuspjelih pokušaja da evakuiraju civile iz srebreničke enklave. Srpske snage su 11. jula 1995. probile južni rub grada, što je uzrokovalo masovno kretanje 25.000 ljudi koji su očajnički željeli pobjeći prije pada enklave. Ujedinjene nacije (UN) proglasile su Srebrenicu "sigurnom zonom", ali kako su se srpske snage probijale ulicama, ni mirovne snage ni humanitarni radnici nisu mogli zaštititi civilno stanovništvo.

Evakuacija i 'razmjene stanovništva' bile su ubičajena stvar tokom rata u Bosni i Hercegovini i često su im u tome pomagale međunarodne organizacije kod kojih je potreba da se pronađe način da se ljudi zaštite od većeg zla prevagnula nad zabrinutošću zbog saučesništva u etničkom čišćenju. Mnoga potpomognuta kretanja iz sigurnih zona u julu 1995. predstavljala su prisilna premještanja jednako kao i evakuacije, a odlikovale su ih slične, prestrašne karakteristike: muškarci su odvajani od porodica i zarobljavani, konvoji su zaustavljani i pretraživani, kamioni sa muškarcima su preusmjeravani i hiljade tih muškaraca više niko nikada nije vidio.

Paralele: Balkan i Sirija

Nakon dvadeset godina, humanitarni radnici se bore sa brojnim sličnim izazovima u okolnostima evakuacija i opsada. U februaru 2014. godine, od UN-a je zatraženo da pomogne pri evakuaciji iz Homsa, Sirija, a većinu uslova su bile dogovorile strane u sukobu bez učešća humanitarne zajednice. Među nametnutim uslovima bio je i zahtjev da humanitarni radnici ne smiju evakuirati muškarce od 15 do 55 godina. Iako su humanitarni akteri konačno uspjeli ispregovarati da se od tog uslova odustane, nisu bili u stanju spriječiti zatvaranje stotina muškaraca u svrhe ispitivanja. Što

su ti muškarci duže u zatočeništvu, to su bolnije i očitije paralele sa Balkanom.

Evakuacije civila iz opkoljenih područja mogu predstavljati kritičnu zaštitnu mjeru u suočavanju sa neposrednim nasiljem. U nekim slučajevima, evakuacija može biti jedina dostupna opcija za spašavanje života. Ali često, ako ne i uvijek, evakuaciju prate ozbiljne dileme. Nekada nema dobrog ishoda na vidiku, a humanitarni radnici imaju zadatak da među isključivo lošim opcijama odluče koja je najmanje štetna. Imajući to na umu, važno je da humanitarni radnici promisle o lekcijama naučenim na Balkanu i u drugim evakuacijama koje su se desile u dva desetljeća nakon toga da bi mogli izraditi strategije minimiziranja štete. Te lekcije uključuju:

Ne čekajte sa rješavanjem teških problema dok ne bude prekasno: Ako se o potencijalnim dilemama i komplikacijama ne razgovara do trenutka kada već treba da se desi evakuacija, osoblje na terenu će biti prepušteno samo sebi u donošenju brzih odluka. Organizacije bi trebale na institucionalnom nivou razmatrati česte dileme i izraditi smjernice za osoblje.

Pažljivo mapirajte potencijalne dileme: Mapiranje potencijalnih dilema presudan je doprinos upravljanju komplikacijama do kojih može doći tokom evakuacije a može, što je možda i važnije, pomoći i humanitarnim radnicima u odlučivanju da li da uopće nastave sa evakuacijom. U nekim okolnostima rizici povezani sa evakuacijom mogu prevagnuti nad vjerovatnim prednostima. Odlučujući faktor nije sama dilema već nivo rizika koji ona podrazumijeva i način na koji se on uklapa u neposredni imperativ da se stanovništvo preseli.

Primijenite sistematski pristup analizi rizika: Kada se napravi kontekstualizirana lista mogućih dilema, humanitarni akteri bi trebali procijeniti ozbiljnost svake dileme, omjer rizika i urgentnosti evakuacije, kao

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

i mogućnosti smanjenja rizika. Ovakva procjena pomaže u odlučivanju o tome da li da se evakuacija provede, a ako se provodi, procjena može pomoći humanitarnim akterima da naprave plan za najbolji slučaj, najgori slučaj i najvjerovatniji slučaj.

Razmjenjujte ono što naučite: U slučaju visokorizičnih intervencija kakve su evakuacije, i dalje se oklijeva da se otvoreno razgovara o tome šta je dobro prošlo, a šta ne. Imajući na umu da se mnoge dileme i izazovi stalno ponavljaju, neophodno je da dijelimo lekcije koje smo naučili.

Zaključak

Kada dođe do evakuacije civila, to znači da političke vođe nisu uspjele postići sporazum, države nisu zaštitile svoje građane, a strane u sukobu nisu ispoštovale svoje obaveze prema međunarodnom humanitarnom pravu. Ni evakuacije nisu rješenje – one predstavljaju privremenu mjeru kojom se spašavaju životi i primjenjuju se samo kada se iscrpe sve ostale opcije. Važno je podsjećati na ovo da bi se shvatila uloga humanitarnih radnika u takvom kontekstu. Postoji tendencija da se humanitarne evakuacije

posmatraju kao uspjeh i rješenje krize, ali nisu ni jedno ni drugo. U najboljem slučaju, evakuacijama se može pružiti kratkoročna zaštita kojom se spašavaju životi i kupiti vrijeme da vođe pronađu rješenje, ali evakuacija kao takva ne može dugoročno ni spriječiti ni odgovoriti na neuspjeh zaštite.

Humanitarni akteri moraju poduzetu svaku moguću mjeru da promoviraju sigurnost i dobrobit zajednica pogođenih sukobom, što uključuje i evakuacije kada su one nužne. Ali, na kraju, odgovornost za pronalaženje stalnih rješenja za krizu i dalje je na političkim vođama i državi.

Caelin Briggs caelin.briggs@nrc.no
Savjetnica za humanitarnu politiku i zaštitu,
Norwegian Refugee Council (Norveško vijeće za izbjeglice). www.nrc.no

Norveško vijeće za izbjeglice nedavno je izdalo vodič pod nazivom *Considerations for Planning Mass Evacuations of Civilians in Conflict Settings* (Osvrti na planiranje masovnih evakuacija u kontekstima sukoba). Molimo vas da kontaktirate NRC Geneva za više informacija nrcgeneva.policy@nrc.ch

Vraćanje Bosni: Retrospektivni pogled na naslijeđe sukoba

Brad K Blitz

Poučno je ponovo ispitati naslijeđe kako sukoba u Bosni i Hercegovini tako i poslijeratnog iskustva i naseljavanja, kako bismo razumjeli način na koji je ovaj evropski sukob pripremio teren za značajne institucionalne promjene na polju humanitarne zaštite i kako se, nakon dvadeset godina, lekcije naučene iz ovog iskustva sada ignoriraju.

Iako se više od 1,2 miliona Bosanaca koji su pobjegli od sukoba još uvijek nije vratilo, velika većina uspjela je dobiti status izbjeglica u zemljama utočišta. Njemačka i Austrija primile su stotine hiljada izbjeglica, od čega je većina dobila privremenu zaštitu od četiri ili pet godina, a poslije su se ili vratili u Bosnu i Hercegovinu ili su krenuli dalje u treće zemlje poput Australije. Druge zemlje, kao što su Švedska, Sjedinjene Američke Države, Kanada i Ujedinjeno Kraljevstvo

davale su status izbjeglice, mada u manjoj mjeri. Na taj način, Bosna i Hercegovina (BiH) uspostavila je veliku i važnu dijasporu od koje njena vlada očekuje da pomogne u ekonomskom preporodu zemlje.

Osim što je pružila međunarodnu zaštitu, međunarodna zajednica je dosta uložila u program političke rekonstrukcije zemlje. Osnovala je Dom za ljudska prava, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), a poslije i posebne sudove

za ratne zločine koji djeluju u regiji. Također je uspostavila i Ured visokog predstavnika i nadgledala proces prebacivanja kontrole nad institucijama u evropske ruke, tokom jednog perioda izraženog nadnacionalnog razvoja i evropskih integracija. Dok je Evropa nametala svoj plan bivšoj Jugoslaviji – tako što je, naprimjer, zahtijevala bolju regionalnu saradnju i izradila višestepeni plan koji bi, u slučaju uspješne provedbe, otvorio vrata pristupu Evropskoj uniji – postalo je jasno da je BiH iz rata izašla ne kao nezavisna država, već prije kao međunarodni protektorat.

Najupadljiviji primjer političkog uplitanja Zapada je nametanje novog ustavnog poretka kroz Dejtonski mirovni sporazum, koji je doveo do rekonfiguracije države i uspostavljanja niza kantona i podjele na dva entiteta (zajedničke hrvatsko-muslimanske Federacije BiH i ministarstva Bosanskih Srba, Republike Srpske), čime je BiH postala svojevrstni miks Belgije i Švicarske. Ovakav ustavni poredak, kojim je očuvana etnička podjela stvorena za vrijeme rata, kasnije je osudio Sud za ljudska prava u presudi *Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine* zato što ne dozvoljava Romima, Jevrejima i ostalim da se kandidiraju za članove najviših državnih organa.

Nezavisna, postratna Bosna i Hercegovina po mnogo čemu se razlikovala od multietničke i pretežno sekularne republike iz bivše Jugoslavije. U ratu je izgubila svoju omladinu, uništena je njena proizvodna baza, mnogi su ostavljeni bez ikakve nade u bolju budućnost, a ratni zločinci koji su bili pokretači i učesnici u ratu živjeli su zaštićeni u susjednoj Srbiji i Hrvatskoj. Tek je mogućnost pristupanja Evropskoj uniji, najprije Hrvatske a potom i Srbije, učinila da se ove dvije zemlje udalje od etnički srpskog i etnički hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Dok je Hrvatska pristupila Evropskoj uniji 2013. godine, a Srbija ima status zemlje kandidatkinje i čeka na početak pregovora, BiH je čitavu jednu generaciju daleko od Evrope. Ključna linija razgraničenja još uvijek u stvarnosti dijeli zemlju.

Iznenadujuću promjenu predstavlja ekonomski razvoj Republike Srpske, koja je prije samo deset godina bila zahvaćena ekstremnim siromaštvom a sada prolazi kroz period relativnog blagostanja zahvaljujući svom rudnom bogatstvu. Važna posljedica toga je dodatno jačanje vlastodržaca, koji cijene etničku 'čistotu' više od svega ostalog i koji nisu uradili skoro ništa da

Hvala svim našim donatorima u 2014–2015. godini.

FMR u potpunosti zavisi od vanjskog finansiranja i njime pokriva sve troškove projekta, kao i osoblja. Iskreno cijenimo podršku i saradnju sljedećih donatora.

CAFOD • Catholic Relief Services-USCCB • Danish Refugee Council • European Union • Henry Luce Foundation • ISIM, Georgetown University • Islamic Relief Worldwide • Luxembourg Ministry of Foreign Affairs • John D and Catherine T MacArthur Foundation • Mohammed Abu-Risha • Norwegian Ministry of Foreign Affairs • Norwegian Refugee Council/Internal Displacement Monitoring Centre • Oak Foundation • Open Society Justice Initiative • Oxfam • Regional Development and Protection Programme • Swiss Agency for Development and Cooperation/Swiss Cooperation Office - Afghanistan • Swiss Federal Department of Foreign Affairs • UN-Habitat • UNHCR • UNOCHA • US Conference of Catholic Bishops • Women's Refugee Commission • World Relief

Također želimo zahvaliti svima koji su podržali pripremu i distribuciju FMR ličnim donacijama na našoj web-stranici za prikupljanje sredstava www.fmreview.org/online-giving.

septembar 2015

www.fmreview.org/dayton20-bosnian

nadoknade ljudski kapital izgubljen u ratu, već insistiraju na punom otcepljenju.

Lekcije iz historije

Nakon dvadeset godina, vrijeme je za preispitivanje projekta povratka. Iako Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma formalno sadrži i obavezivanje na povratak, neispričana priča poslijeratne nezavisne BiH je da su se mnogi njeni državljani vratili, a onda ponovo otišli nazad u zemlje domaćine ili su reemigrirali u Australiju, SAD i Kanadu. Nagovještaj da će povratak biti «trajno rješenje» kosi se sa stvarnošću u poslijeratnoj BiH. Ipak, mogu se naučiti važne lekcije iz bliske, kako ratne tako i poratne prošlosti ove zemlje.

Kao prvo, iskustvo ljudi koji su se početkom rata sklonili u privatnom smještaju kao interno raseljene osobe ili su pobjegli u inostranstvo drastično se razlikuje od iskustva ljudi koji su zatražili zaštitu od međunarodnih agencija, uključujući i Visokog komesara UN-a za izbjeglice. A svi oni zajedno imali su iskustva znatno različita od ljudi koji su ostali tamo gdje su se zatekli početkom rata, često živeći u opasnom stanju. U većini slučajeva, oni

koji su tražili sklonište u privremenim smještajima a ne u kampovima integrirani su puno brže, bilo u zemljama domaćinima ili unutar BiH. Činjenica da nakon dvadeset godina u kolektivnim centrima u BiH još uvijek stanuju osobe raseljene tokom rata predstavlja sramotnu osudu politike koja je u suštini politika privremenih taborišta.

Kao drugo, oni koji su se nadali pravdi, i kroz Međunarodni sud pravde i posebne tribunale, uključujući MKSJ, ostali su duboko razočarani. Susjedne zemlje BiH odbile su predati najznačajnije počinitelje nasilja i raspirivače mržnje. Zov pravde predstavlja moćan i važan motivirajući faktor za izbjeglice, ali ga se ne smije prenatlažavati.

Kao treće, povratak je mnogo teže ostvariti nego što je to predstavljeno BiH, njenim državljanima i njenim zaštitnicima. Projekt povratka nije uspio obnoviti BiH, i potrebno je ispitati nove modele migracije, uključujući i veće kružno prostorno kretanje i odgođenu povratničku migraciju, možda čak i kada su ljudi u godinama za penziju.

Najpozitivniji primjer iz bosanskog iskustva još uvijek je upravljanje humanitarnim naporima tokom rata i primanje više od dva miliona ljudi kojima

FMR Međunarodni savjetnici i savjetnice

Savjetnici i savjetnice djeluju u ličnom kapacitetu i ne predstavljaju nužno svoje institucije.

Lina Abirafeh

Lebanese American University

Guido Ambroso

UNHCR

Alexander Betts

Refugee Studies Centre

Nina M Birkeland

Norwegian Refugee Council

Dawn Chatty

Refugee Studies Centre

Jeff Crisp

Independent consultant

Mark Cutts

OCHA

Eva Espinar

University of Alicante

Elena Fiddian-Qasmiyeh

University College London

Rachel Hastie

Oxfam GB

Lucy Kiama

Refugee Consortium of Kenya

Khalid Koser

Global Community Engagement and Resilience Fund

Erin Mooney

UN Protection Capacity/ProCap

Steven Muncy

Community and Family Services International

Kathrine Starup

Danish Refugee Council

Richard Williams

Independent consultant

Pogled na Sarajevo sa uništene zgrade parlamenta, 1996.

je očajnički trebala zaštita. Sa tačke gledišta zemalja domaćina, to dokazuje da je privremena, opsežna humanitarna zaštita moguća. Historija humanitarne zaštite u BiH osobito je relevantna za današnje užase sukoba u Siriji koji je uništio većinu zemlje i prouzrokovao raseljenje više od osam miliona ljudi. Dok se zemlje članice Evropske unije još uvijek ne mogu složiti oko premještanja 60.000 sirijskih izbjeglica, bosansko iskustvo

pokazuje da ljudi mogu biti učinkovito zaštićeni, premješteni i integrirani unutar Evrope. Saradnja je moguća. To mora biti jedna od ključnih poruka ove tragedije.

Brad K Blitz brad1@mdx.ac.uk
Profesor međunarodne politike, Univerzitet u Middlesexu. www.mdx.ac.uk Vidi Blitz B K (Ur.) (2006) *War and Change in the Balkans: Nationalism, Conflict and Cooperation*, Cambridge University Press.

